

DET KONGELIGE
UTENRIKSDEPARTEMENT

St.meld. nr. 35

(2002–2003)

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i
2002, eksportkontroll og internasjonalt
ikke-spredningssamarbeid

Innhold

	Innledning og sammendrag	5	5	Norsk forsvarsindustri og internasjonalt industrisamarbeid	25
	Regelverket for eksportkontroll	8			
.1	Eksportkontrollloven	8			
.2	Forskrift til gjennomføring av eksportkontrollen	8	6	Eksporten av forsvarsmateriell i 2002	26
.3	Utenriksdepartementets retningslinjer	9			
				Vedlegg	
	Utenriksdepartementets saksbehandling og samarbeidet med andre instanser	12	1	Utenriksdepartementets forskrifter av 10. januar 1989 til gjennomføring av utførselsreguleringen for strategiske varer, tjenester og teknologi, med senere endringer. .	32
.1	Eksportkontroll av forsvarsmateriell	12			
.2	Eksportkontroll av flerbruksvarer .	13		Retningslinjer av 28. februar 1992 for Utenriksdepartementets behandling av søknader om eksport av våpen, militært materiell, samt teknologi og tjenester for militære formål.	35
.3	Samarbeid med andre instanser . .	15	2		
	Det multilaterale eksportkontroll- og ikke-spredningssamarbeidet	17		Oversikt over medlemskap i de multilaterale eksportkontrollregimene	38
.1	Eksportkontroll og terrorisme	18	3		
.2	Den nasjonale implementeringen .	18			
.3	Det multilaterale samarbeidet	18			

Forklaring på forkortelser

AG	Australia Group	Australia-gruppen, multilateralt eksportkontrollregime mot kjemiske og biologiske våpen
BWC	Biological Weapons Convention	Konvensjonen mot biologiske våpen
CWC	Chemical Weapons Convention	Kjemivåpenkonvensjonen
ECOWAS	Economic Community of West African States	Det økonomiske fellesskapet av vestafrikanske stater.
FFI		Forsvarets forskningsinstitutt
IAEA	International Atomic Energy Agency	Det internasjonale atomenergi-byrå
IFE		Institutt for energiteknikk
MTCR	Missile Technology Control Regime	Regimet for eksportkontroll av missilteknologi.
NSG	Nuclear Suppliers Group	Gruppen av leverandørland for kjernefysisk materiale og flerbruksvarer.
NPT	Non Proliferation Treaty	Ikke-spredningsavtalen for kjernefysiske våpen.
OSSE	Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE)	Organisasjonen for sikkerhet og samarbeid i Europa
PST		Politiets sikkerhetstjeneste
SIPRI	Stockholm International Peace Research Institute	Stockholm Internasjonale Fredsforskningsinstitutt
TAD		Toll- og avgiftsdirektoratet
WA	The Wassenaar Arrangement	Wassenaar-samarbeidet (multilateralt eksportkontrollregime for konvensjonelle våpen og flerbruksvarer)

St. meld. nr. 35

(2002–2003)

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2002, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

*Tilråding fra Utenriksdepartementet av 15. mai 2003,
godkjent i statsråd samme dag.
(Regjeringen Bondevik II)*

1 Innledning og sammendrag

Regjeringen legger med denne Stortingsmeldingen frem en oversikt over norsk eksport av forsvarsmateriell for året 2002. Det har vært lagt frem tidligere stortingsmeldinger om slik eksport siden 1996. Oversikten er basert på oppgaver fra norske eksportører med utgangspunkt i innvilgede utførelseslisenser og tillatelser. Omfanget av eksport, utførte tjenester og reparasjoner for utenlandske oppdragsgivere på forsvarsmateriellområdet er rekketert i tabellene.

Som ledd i Norges målsetting om større åpenhet omkring internasjonal våpenhandel vil et sammendrag av stortingsmeldingen med tabellene bli oversatt til engelsk og fordelt i FN og andre aktuelle internasjonale fora, samt legges ut på departementets hjemmeside (www.eksportkontroll.mfa.no).

Utenriksdepartementets liste I beskriver hvilket forsvarsmateriell og tilhørende teknologi som er underlagt eksportkontroll. Listen omfatter både A-materiell, som er våpensystemer og ammunisjon, og B-materiell, som er annet utstyr utviklet eller modifisert for militære formål. Liste II omfatter

sivile produkter som i tillegg kan ha viktig militær anvendelse, såkalte flerbruksvarer. Det er bare forsvarsmateriell beskrevet på liste I som er omfattet av tabellene i denne stortingsmeldingen. I lys av den betydningen flerbruksvarer kan ha for utvikling av masseødeleggelsesvåpen og det økte fokus dette har medført etter terroranslagene 11. september 2001, omtales også bakgrunnen for kontroll med eksport av slike varer og teknologi i meldingen.

Oppgavene over eksporten av forsvarsmateriell fra Norge er fremstilt i syv tabeller som viser eksporten fordelt på varegruppene i liste I, mottakerland og regioner, samt tjenesteytinger og reparasjoner for utenlandske oppdragsgivere. For sammenlikningens skyld er det tatt inn en oversikt over eksporten av kategori A- og B-materiell, samt tjenester og reparasjoner for perioden 1996–2002. I alt 30 bedrifter har rapportert om utførsel i 2002, og det gis en oversikt over disse.

Det ble innvilget 829 eksportlisenser for salg av forsvarsmateriell i 2002. Imidlertid var det 889 gyldige lisenser i perioden. Dette skyldes et etterslep

av lisenser som ble innvilget i 2001, som hadde gyldighet ut i 2002.

I 2002 var verdien av den samlede eksporten av forsvarsmateriell, tilknyttede tjenester og utførte reparasjoner 2.354.621.000 kroner. Av dette utgjorde tjenester 16.662.000 kroner. Reparasjoner utført i Norge for utenlandske oppdragsgivere utgjorde 41.976.000 kroner. I 2001 var den samlede verdien av eksporten av forsvarsmateriell, tilknyttede tjenester og utførte reparasjoner 1.680.603.000 kroner. Av dette utgjorde tjenester 68.762.000 kroner. Reparasjoner utført i Norge for utenlandske oppdragsgivere i 2001 utgjorde 9.161.000 kroner.

Økningen i 2002 forklares med at utførselstillatelse som ble innvilget til Tyrkia i 1999 ble gjennomført i henholdsvis 2001 og 2002. Videre var det økt eksport til Australia, Canada, Frankrike, Italia, Spania, Storbritannia og USA i 2002.

Norge har i internasjonal sammenheng en relativt beskjeden eksport av forsvarsmateriell. Omfanget av den årlige eksporten av forsvarsmateriell varierte lite i perioden 1996–2000, og lå på omkring 1,1 milliarder kroner pr. år. I 2001 økte verdien av eksporten til ca. 1,7 milliarder, noe som særlig skyldtes store enkeltleveranser til Hellas, Tyrkia, Tyskland og USA. Denne utviklingen har fortsatt i 2002.

Norsk forsvarsindustri produserer og eksporterer i liten grad komplette våpensystemer. I 2002 utgjorde imidlertid også missiler en større del av eksporten enn tidligere år. I tillegg utgjorde komponenter, deler, elektronisk utstyr og sprengstoff den overveiende del av eksporten. Slike innsatsvarer inngår sammen med andre deler i ferdige utenlandske produkter.

De største mottakerne av forsvarsmateriell fra Norge er NATO-landene, de nordiske land og andre europeiske land. De største mottakere av kategori A-materiell (våpen og ammunisjon) var i hovedsak Australia, Tyrkia, USA, Hellas, Sveits og Sverige. De største mottakerne av kategori B-materiell (annet militært materiell, f.eks. kommunikasjonssystemer) var Canada, Hellas, Storbritannia, Sverige, Tyskland og USA. I tillegg har bl.a. Brasil, Egypt, Chile, De forente arabiske emirater, Hong Kong, Japan, Kroatia, Kuwait, Latvia, Macau, Malaysia, Polen, Saudi-Arabia, Singapore, Slovakia, Sør-Afrika, Sør-Korea og Thailand mottatt norsk forsvarsmateriell.

Meldingen redegjør også for lovgrunnlaget, varilistene og retningslinjene for Utenriksdepartementets behandling av eksportsøknader for forsvarsmateriell. Utgangspunktet for gjeldende regelverk og praksis er en regjeringserklæring og et stortingsvedtak av 11. mars 1959. Erklæringen slo

fast at «hovedsynspunktet bør være at Norge ikke vil tillate salg av våpen og ammunisjon til områder hvor det er krig eller krig truer, eller til land hvor det er borgerkrig».

Meldingen beskriver også det omfattende internasjonale samarbeidet om eksportkontroll og ikke-spredning. Selv om handelen med våpen og militært materiell i utgangspunktet er et nasjonalt ansvar, ser man økt internasjonal dialog innenfor rammen av det internasjonale samarbeidet. Utviklingen mot større åpenhet om lands eksport av våpen og militært materiell har medvirket til økt internasjonal dialog. Slik ser man at det multilaterale eksportkontroll-samarbeidet også er relevant på dette området. Kontrollen med flerbruksvarer bygger i sin helhet på det internasjonale eksportkontroll-samarbeidet.

Norge er medlem i alle de fem multilaterale eksportkontrollregimene, og implementerer i tillegg relevante vedtak fattet i FN og OSSE. Når det gjelder FN-vedtak, etterlever Norge alle vedtak om våpenembargo uavhengig av om de har bindende eller ikke-bindende karakter. I praksis har Norge også sluttet seg til og etterlever alle EU-vedtak om våpenembargoer. Dette er en politikk Regjeringen tar sikte på å videreføre. Det redegjøres nærmere for de multilaterale eksportkontrollregimene i kapittel 4 i denne meldingen.

Som et direkte resultat av terroranslagene 11. september 2001 pågår det arbeid i de multilaterale eksportkontrollregimene for å styrke kampen mot internasjonal terrorisme. I 2002 ble det fattet substansielle vedtak for å søke å hindre at ikke-statlige aktører får tak i sensitive varer og teknologi. Utenriksdepartementet arbeider med å foreta nødvendige endringer i det norske eksportkontrollregelverket med sikte på å møte den nye politiske situasjonen. Dette beskrives nærmere i meldingen.

Forskrift av 10. mars 1989 som ga nærmere regler for eksport av tungtvann ble opphevet 18. april 2002. Bakgrunnen var at den særegne norske forskriften fremsto som overflødig og tildels i konflikt med de internasjonale forpliktelser Norge har påtatt seg å etterleve på dette området de senere år. For å sikre at kontrollregimet og de omfattende internasjonale forpliktelsene etterleveres, er det fastsatt retningslinjer for Utenriksdepartementets interne saksbehandling ved søknader om utførsel av visse kjernefysiske varer og teknologi.

I tillegg til aktivitetene i de multilaterale regimene, har Norge et nært samarbeid med de øvrige nordiske og andre nærstående land om eksportkontrollspørsmål. Det avholdes halvårlige konsultasjoner med de nordiske land og de baltiske landene om eksportkontroll og ikke-spredning. Det er

tatt initiativ til etablering av et nordisk/baltisk program rettet mot styrking av eksportkontrollen i de baltiske landene. Det er en prioritert oppgave å bidra til at de baltiske landene blir tatt opp som medlemmer i de multilaterale eksportkontrollregimene. Norge er ett av 17 land utenfor EU som har sluttet seg til prinsippene i EUs adferdskodeks for åpeneksport, og således implementerer disse i den nasjonale eksportkontrollen.

Et område som har betydelig oppmerksomhet i internasjonal sammenheng er den nasjonale gjennomføringen og håndhevelsen av eksportkontrolltiltak, herunder de vedtak som fattes av de multilaterale eksportkontrollregimene. Dette spørsmålet har fått ny aktualitet etter terroranslagene i USA 11. september 2001. For Norge vil de økte forventningene til gjennomføring og håndhevelse av eksportkontrollen, samt den økte aktiviteten i regimene bety flere arbeidsoppgaver og større utfordringer for alle de instansene som utgjør det nasjonale apparatet. Meldingen redegjør for det norske eksportkontrollapparatet som skal sikre en ansvarlig og effektiv gjennomføring av eksportkontrollen.

Stortingsmeldingen berører problemstillinger i tilknytning til omstrukturering og internasjonalisering av forsvarsindustrien samt det medfølgende

behov for styrket samarbeid på myndighetssiden. Markedet for forsvarsmateriell er blitt mindre de siste årene. Hardere konkurranse har derfor medvirket til økt samarbeid om utvikling og produksjon. Et eksempel på dette er industrisamarbeidsavtalen på forsvarsmateriellområdet som ble undertegnet av de nordiske forsvarsministrene i Åbo, Finland, 8.–9. juni 2001. Etableringen av det norsk-finsk-svenske ammunisjonsproduksjonsselskapet NAMMO, hvor formålet med samarbeidet er å legge forholdene til rette for en virksomhet som også i fremtiden vil være konkurransedyktig internasjonalt, bygger på denne industriavtalen. Det tas sikte på å utarbeide avtaler med utgangspunkt i den nordiske industrisamarbeidsavtalen også for andre samarbeidsprosjekter i tiden fremover.

Fra norsk side arbeides det aktivt for å fremme større åpenhet og innsyn i internasjonal våpenhandel. Meldingen omtaler også et norsk initiativ for å etablere mekanismer med sikte på å styrke kontrollen med formidling mellom tredjeland av våpen og militært materiell. Det gis videre en orientering om Norges internasjonale engasjement for å hindre spredning av håndvåpen, herunder resultatene av FN-konferansen om håndvåpen i juli 2001.

2 Regelverket for eksportkontroll

Utenriksdepartementet har ansvaret for kontrollen med eksport av våpen, ammunisjon og annet militært materiell¹, flerbruksvarer², teknologi og tjenester. Kontrollen utøves på grunnlag av eksportkontrollloven, forskrifter, retningslinjer og kontrollister.

2.1 Eksportkontrollloven

Lov av 18. desember 1987 nr. 93 om kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi m.v. er grunnlaget for eksportkontrollen. Alle varer og tjenester og all teknologi som kan være av betydning for andre lands utvikling, produksjon eller anvendelse av produkter til militære formål, eller som direkte kan tjene til å utvikle et lands militære evne, må ikke utføres uten tillatelse fra Utenriksdepartementet. Liste I og liste II beskriver produkter og teknologi som krever slik tillatelse (liste I omfatter forsvarsmateriell og liste II flerbruksvarer). Loven setter også forbud mot at personer som har bopel eller oppholdssted i Norge og norske selskaper, stiftelser og sammenslutninger kan drive handel med, formidle eller på annen måte bistå ved salg av våpen og militært materiell fra et fremmed land til et annet uten særskilt tillatelse.

Som det fremgår ovenfor gir loven bare hjemmel for å regulere utførsel som kan «tjene til å utvikle et lands militære evne». Terroranslagene mot amerikanske mål 11. september 2001 førte imidlertid til et endret politisk bilde. Utenriksdepartementet arbeider med å hjemle kontroll med utførsel av varer, teknologi og tjenester som kan benyttes i terrorvirksomhet. En slik lovendring vil sikre at departementet har rettslig grunnlag for å kontrollere utførsel av varer og teknologi som kan tjene uønskede aktiviteter utført av ikke-statlige aktører.

Videre tas det sikte på å styrke kontrollen med formidling mellom tredjeland av visse kjernefysiske flerbruksvarer. Idag krever loven at det foreligger tillatelse fra Utenriksdepartementet for formid-

ling av våpen og militært materiell mellom tredjeland, og man ønsker å utvide denne hjemmelen til også å omfatte nærmere angitte kjernefysiske varer. Bestemmelsen om å innføre kontroll med formidling av kjernefysiske varer beskrevet i liste II, kategori 0 er et norsk tiltak for ytterligere å søke å hindre at personer som er bosatt i Norge eller norske selskaper bidrar til spredning av visse sensitive produkter og materialer som kan anvendes i utvikling av kjernevåpen.

Enhver plikter å gi departementet den bistand som kreves for å kontrollere at bestemmelsene i loven eller forskriftene blir fulgt. Det gjelder alle opplysninger som anses nødvendige i forbindelse med behandlingen av søknader om eksportlisens. En slik rett til innhenting av bedriftssensitiv informasjon har sitt motstykke i taushetsbestemmelsene i loven.

Dersom et forhold ikke rammes av strengere straffebud, blir forsettlig brudd på regelverket straffet med bøter eller fengsel inntil fem år eller med begge deler. Uaktsom overtredelse kan straffes med bøter eller fengsel inntil to år. Dersom lovbruddet er begått av en som handler på vegne av et selskap med begrenset ansvar, et kommandittselskap eller en annen sammenslutning eller en stiftelse, kan foretaket ilegges bot.

2.2 Forskrift til gjennomføring av eksportkontrollen

Det er utferdiget en forskrift i medhold av eksportkontrollloven. Forskrift av 10. januar 1989 gir nærmere regler om gjennomføring av eksportreguleringen. Forskriften om gjennomføring av eksportreguleringen ble i 1999 endret med tilføyelse av en ny paragraf (§ 13) som gir anledning for departementet til å tilbakekalle en lisens dersom grunnlaget for innvilgelsen er blitt vesentlig endret. Det tas sikte på å foreta en rekke endringer og oppdateringer i forskriften i løpet av 2003. Disse endringene omfatter oppfølging av de forestående lovendringene om leveranser som kan benyttes for utøvelse av terrorisme og kontroll med formidling av visse kjernefysiske varer. Videre tas det sikte på å oppdatere forskriften i henhold til EUs regelverk

¹ Heretter omtalt som forsvarsmateriell. Utenriksdepartementets liste I omtaler dette materiellet og tilhørende teknologi.

² Sivile produkter som har viktige militære anvendelsesområder.

«fanger alt»-klausuler («catch all»), til å omfatte kontroll med ikke-listede varer relevante i forbindelse med konvensjonelle våpen. Denne mekanismen omtales nærmere i kapittel 3.2. Videre omfatter de forestående endringene bestemmelser for utførsel av kjemiske blandinger, grensedragning mot Justisdepartementets forskrift om skyteåpen, våpendeler og ammunisjon av 25. januar 1963 om ikke-erhvervsmessig utførsel og fjerning av bestemmelser som kan være til hinder for elektroteknisk kommunikasjon.

Forskrift av 10. mars 1989 som ga nærmere regler om eksport av tungtvann ble opphevet 18. april 2002. Bakgrunnen var at det gjennom de siste årene har vokst frem et omfattende internasjonalt kontrollregime for leveranser av visse sensitive kjernefysiske varer, herunder tungtvann. For å sikre etterlevelse av disse kravene har forskriften blitt erstattet av interne retningslinjer for Utenriksdepartementets vurdering av søknader om utførsel av kjernefysiske varer. Retningslinjene beskriver hvilke politiske prinsipper og prosedyrer som skal legges til grunn i denne vurderingen.

For gjennomføring av bindende vedtak i FN's Sikkerhetsråd om fullstendig eller delvis handelsembargo mot visse land, blir det utferdiget forskrifter med hjemmel i Lov av 7. juni 1968 nr. 4 om gjennomføring av bindende vedtak av de Forente Nasjoners Sikkerhetsråd. På denne måten blir bindende vedtak i Sikkerhetsrådet gjort til norsk rett.

Kontrollistene

Forsvarsproduktene som omfattes av denne meldingen er spesifisert i liste I. Flerbruksvarer er beskrevet i liste II. For utførsel av varer som er spesifisert i listene kreves utførselslisens fra Utenriksdepartementet. Det kreves også skriftlig tillatelse ved overføring av teknologi og utføring av tjenester for utenlandsk kunde, enten tjenesten utføres i Norge eller i utlandet.

I etterkant av terroranslagene 11. september 2001, er det innenfor de multilaterale eksportkontrollregimene tatt initiativ til identifisering av varer og teknologi som i gitte situasjoner kan benyttes i terrorvirksomhet. Dette med sikte på at de blir underlagt eksportkontroll. Det ble i 2002 fattet vedtak om utbygging av listene, og det forventes en ytterligere utbygging i 2003. Det redegjøres nærmere for dette under kapittelet om det multilaterale eksportkontroll- og ikke-spredningssamarbeidet, jfr. kapittel 4.

Annen lisensplikt. Særlige unntak fra lisensplikten

I tillegg til lisensplikten for varer, teknologi og tjenester spesifisert i listene nevnt ovenfor, er det regler i forskriftene som i spesielle tilfeller fanger opp varer som ikke er spesifisert i listene. Det finnes to forskjellige såkalte «fanger alt»-klausuler («catch all») i forskriftene (§ 1 f. og 1 g. i vedlegg 1).

Den ene klausulen sier at det ved utførsel for militær bruk til områder hvor det er krig eller krig truer eller til land hvor det er borgerkrig, er alle varer, teknologi og tjenester lisenspliktige selv om de ikke er omfattet av listene.

Den andre klausulen gir hjemmel for å kreve lisens for alle varer, teknologi og tjenester selv om de ikke er omfattet av Utenriksdepartementets lister i tilfeller der eksportøren er kjent med at disse er beregnet for eller vil bli brukt i forbindelse med utvikling, produksjon, vedlikehold, lagring, deteksjon, identifikasjon eller destruksjon av kjernevåpen, kjemiske eller biologiske våpen. Tilsvarende gjelder i forbindelse med utvikling, produksjon, vedlikehold eller lagring av missiler som leverer slike våpen.

I tråd med EUs forordning om eksport av flerbruksvarer, tar Utenriksdepartementet sikte på å ta inn en klausul om lisensplikt for alle varer til land hvor det er vedtatt en våpenembargo.

Håndhevelse av kontroll med ikke-listede varer («catch all») omtales nærmere i kapittel 3.2.

2.3 Utenriksdepartementets retningslinjer

Utenriksdepartementets retningslinjer for behandling av søknader om eksport av våpen, militært materiell, samt teknologi og tjenester for militære formål (vedlegg 2) ble offentliggjort 28. februar 1992 for å gi større forutsigbarhet for norske eksportører med hensyn til mulighetene for å få utførselstillatelse.

Utgangspunktet for eksportkontrollen er Regjeringens erklæring av 11. mars 1959 og Stortingets vedtak av samme dato, som slår fast at «det skal ved avgjørelsen legges vekt på de utenriks- og innenrikspolitiske vurderinger, og hovedsynspunktet bør være at Norge ikke vil tillate salg av våpen og ammunisjon til områder hvor det er krig eller krig truer, eller til land hvor det er borgerkrig». I vedtak av samme dato tar Stortinget «til etterretning den erklæring Statsministeren på vegne av Regjeringen har lagt frem. Stortinget vil sterkt understreke at eksport av våpen og ammunisjon fra

Norge bare må skje etter en nøye vurdering av de uten- og innenrikspolitiske forhold i vedkommende område. Denne vurderingen må være avgjørende for om eksport skal finne sted». Utenriksdepartementets vurdering av disse forholdene omfatter en vurdering av en rekke politiske spørsmål, herunder spørsmål knyttet til demokratiske rettigheter og respekt for grunnleggende menneskerettigheter, jfr. også St.meld. nr. 43 (1997–98), nr. 45 (2000–2001) og nr. 29 (2001–2002).

Retningslinjene redegjør for hva Utenriksdepartementet skal vektlegge i vurderingen av hvem som kan motta forsvarsmateriell fra Norge. Det opereres ikke med landlister, men det er definert tre landgrupper. Landgruppe 1 er NATOs medlemsland og de nordiske land, samt andre land som etter en grundig vurdering kan godkjennes av departementet som mottakere av våpen og ammunisjon. Landgruppe 2 er land som Norge på grunn av regelverket ikke kan eksportere forsvarsmateriell til. Dette er land som ligger i et område hvor det er krig eller krig truer, land der det er borgerkrig, land der en omhyggelig vurdering av de uten- og innenrikspolitiske forhold tilsier at eksport av forsvarsmateriell ikke bør finne sted, eller land FN's sikkerhetsråd har vedtatt sanksjoner mot. Landgruppe 3 består av land utenfor gruppe 1 og 2 som Norge ikke selger våpen og ammunisjon til, men som etter en nøye vurdering kan motta annet militært materiell.

Retningslinjene skiller mellom kategori A-materiell og kategori B-materiell. Begge kategoriene er omfattet av liste I. Med kategori A-materiell forstås våpen og ammunisjon av alle slag, samt materiell som i vesentlig grad vil kunne påvirke de militære styrkeforhold utover nærområdet, herunder materiell for havovervåking og elektroniske tiltak mot satellittbårne systemer. Kategori B-materiell er annet forsvarsmateriell som ikke har egenskaper eller bruksområder slik de er definert for varekategori A. Retningslinjene sier at det kan gis lisens for A-materiell bare når kunden er, eller opptrer på vegne av forsvarsmakten i mottakerlandet. Dette må dokumenteres.

Dokumentasjonskrav og sluttbrukerkontroll

Utenriksdepartementets saksbehandling skal sikre at det foreligger tilfredsstillende dokumentasjon før utførselstillatelse kan innvilges. Kravet til dokumentasjon vil være avhengig av mottaker og det aktuelle materiellets karakter.

Dokumentasjon kan være sluttbrukererklæring der mottaker erklærer at vedkommende er endelig bruker/mottaker av materiellet, opplyser

hvor det skal installeres og brukes, samt at materiellet ikke skal videreselges uten etter norske myndigheters samtykke. Det kan i bestemte saker kreves at sluttbrukererklæringen skal være myndighetsbekreftet.

I visse tilfeller kan faktura, kjøpekontrakt, eller ordrebekreftelse være tilstrekkelig dokumentasjon. Når det gjelder innsatsvarer som krutt og sprengstoff eller komponenter, trengs det en kundeerklæring som bekrefter at materiellet i sin helhet skal benyttes i importørens egen produksjon, at det ikke vil bli videreeksportert separat og at det vil inngå i det ferdige produktet uten at dette fremstår som norsk. Importsertifikat bekreftet av mottakerlandets myndigheter skal sikre at eventuell reeksport skjer i samsvar med importlandets eksportkontrollregler.

Ved eksport av våpen og annet militært materiell mellom NATO-lands forsvarsmyndigheter er det mangeårig praksis for at man som hovedregel ikke krever sluttbrukererklæring med re-eksportklausul. Årsaken til dette er at man har basert seg på tillit til at en annen alliansepartner ikke reeksporterer det importerte materiellet. Dette er det redegjort for overfor Stortinget, bl.a. i St.meld. nr. 9 (1996–97) om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 1996. Det har heller aldri vært lagt geografiske begrensninger på hvor forsvarsmyndighetene i NATO-land kan bruke militært materiell importert fra Norge.

For å sikre mest mulig like rammevilkår, er det behov for internasjonal samordning med hensyn til dokumentasjonskrav og sluttbrukerkontroll. Det finner sted en internasjonal utveksling av opplysninger om og synspunkter på hvilke dokumentasjonskrav som bør stilles. Målet er å komme frem til mer ensartede standarder og prosedyrer på internasjonal basis, bl.a. med sikte på å forhindre ulovlig våpenhandel. Fra norsk side deltar man aktivt i dette arbeidet.

Del-leveranser og flernasjonale produkter

Retningslinjene tar hensyn til at eksporten kan ha ulike formål, som samarbeids- og utviklingsprosjekter, tjenester eller teknologioverføringer. Produktene kan ha selvstendig funksjon eller være del-leveranser. Med deler menes varer uten selvstendig funksjon, f.eks. elektronikk-komponenter, programvare eller metallhylser. For del-leveranser skal søknaden i utgangspunktet behandles på samme måte som ved eksport av sluttproduktet. Retningslinjene åpner imidlertid for at norsk kontroll med sluttbruker unntaksvis kan fravikes. Dette gjelder blant annet ved samarbeidsavtaler som er

godkjent av norske myndigheter, jf. retningslinjenes kap. VII.2. Disse reglene kommer til anvendelse når det ferdige produktet ikke fremstår som norsk.

Unntak fra hovedregelen om norsk sluttbrukerkontroll kan også gjøres på visse vilkår dersom produktet er resultat av et flernasjonalt samarbeid. I retningslinjenes kap. III om samarbeids- og utviklingsprosjekter gis det rom for at det ferdige produktet i slikt samarbeid kan eksporteres etter samarbeidslandets regler dersom produktet ikke fremstår som norsk.

Retningslinjene fra 1992 gav ikke full klarhet i hvordan søknader om utførsel av produkter med flernasjonal identitet skulle behandles. Økt integrasjon i forsvarsindustrien og nærmere internasjonalt samarbeid om utvikling og produksjon av forsvarsmateriell skapte nye utfordringer for eksportkontrollen.

I 1998 ble det derfor tatt inn et nytt kapittel IV som gir nærmere regler for behandlingen av flernasjonale produkter.

3 Utenriksdepartementets saksbehandling og samarbeidet med andre instanser

Norges eksportkontroll bygger i stor grad på det internasjonale samarbeidet på dette området og de forpliktelser som deltakerlandene har påtatt seg gjennom dette. De fleste industriland, og dermed de største leverandører av sensitive varer og teknologi, deltar i samarbeidet. Samarbeidet omfatter i første rekke kontroll med flerbruksvarer som har betydning for utvikling av masseødeleggelsesvåpen eller i konvensjonell militær sammenheng. Disse flerbruksvarene er beskrevet i liste II i det norske eksportkontrollsystemet.

Våpeneksport er et nasjonalt ansvar, selv om det er en økende utvikling mot nærmere samarbeid og grunnleggende felles prinsipper blant de landene som deltar i det internasjonale eksportkontrollsystemet. Enkelte av de multilaterale eksportkontrollregimene, særlig Wassenaar og MTCR, har vedtatt kontrollister som omfatter våpen og militært materiell. Liste I i det norske eksportkontrollsystemet er i utgangspunktet en nasjonal liste, men det er i utarbeidelsen sørget for at den også dekker varer som er beskrevet i de internasjonale listene.

Utenriksdepartementet er nasjonal myndighet og forvaltningsorgan for eksportkontrollen, og har ansvaret både for politiske og prinsipielle spørsmål, regelverket, tekniske vurderinger og lisensieringen. Regelverket skal sikre en forsvarlig kontroll med eksporten av forsvarsmateriell og flerbruksvarer, samt teknologi og tjenester. Departementet har også ansvaret for å koordinere den nasjonale innsatsen på eksportkontrollområdet.

Det er etablert et apparat for å sikre gjennomføring og håndhevelse av eksportkontrollreglene. Dette samarbeidet omtales som det nasjonale eksportkontrollapparatet, og omfatter Tollvesenet, Politiets sikkerhetstjeneste (PST), Forsvarets forskningsinstitutt, Institutt for energiteknikk (IFE) og Forsvarets overkommando. I tillegg samarbeider man med andre etater ved behov, særlig Forsvarsdepartementet og Statens Strålevern. Dette kapittelet redegjør nærmere for Utenriksdepartementets saksbehandling, rolle, samarbeidet med andre etater og med industrien.

3.1 Eksportkontroll av forsvarsmateriell

Retningslinjene for Utenriksdepartementets behandling av søknader om eksport av våpen, militært materiell, samt teknologi og tjenester for militære formål, ble offentliggjort 28. februar 1992 for å gi større forutsigbarhet om mulighetene for å få utførselstillatelse. Retningslinjene beskriver bl.a. hvilke prinsipper som skal legges til grunn i vurderingen om hvilke land som kan motta forsvarsmateriell fra Norge. Retningslinjene definerer hvilke kategorier materiell som kan eksporteres til de forskjellige landgruppene, samt hvilket krav som stilles til dokumentasjon. Det redegjøres nærmere for innholdet i retningslinjene under kapittel 2.

Utenriksdepartementet foretar en grundig behandling av hver enkelt søknad om utførselstillatelse. Innvilgelse av utførselstillatelse for våpen og ammunisjon baseres bl.a. på en nøye vurdering av de uten- og innenrikspolitiske forholdene i det aktuelle området. Utenriksdepartementets vurdering omfatter en rekke politiske spørsmål, herunder spørsmål knyttet til demokratiske rettigheter og respekten for grunnleggende menneskerettigheter. Norge har sluttet seg til EUs adferdskodeks for våpeneksport, og kodeksens åtte kriterier blir håndhevet innenfor det norske regelverket. Det ble også i 2002 fattet substansielle konsensusvedtak om felles prinsipper for våpeneksport blant deltakerlandene i Wassenaar-samarbeidet. Disse prinsippene tas også hensyn til i totalvurderingen av en søknad om utførsel av forsvarsmateriell fra Norge.

Materiellets karakter, om det dreier seg om våpen og ammunisjon eller annet utstyr, blir også tatt med i den samlede vurdering og tillakt vekt ved det endelige vedtak. Eksperter fra Forsvarets forskningsinstitutt bistår Utenriksdepartementet ved behov i militærtekniske spørsmål.

Hvilke land som har kjøpt forsvarsmateriell fra Norge, fremgår av de årlige stortingsmeldingene om eksport av forsvarsmateriell. Dette innebærer imidlertid ingen forpliktelse til å innvilge nye utførselslisenser til disse landene. Den politiske vurderingen i hvert enkelt tilfelle er avgjørende for om

utførselstillatelse skal gis på det aktuelle tidspunktet.

De største mottakerne av forsvarsmateriell fra Norge er NATO-landene og de nordiske land. Utførselstillatelser til disse landene krever som regel ikke nye vurderinger av den politiske situasjonen i mottakerlandet.

De siste to årene har det skjedd en positiv utvikling i Tyrkia. Endringene innebærer bl.a. oppheving av dødsstraff og forbudet mot bruk av andre språk enn tyrkisk. Nytt EU-tilpasset lovverk ble foreslått av regjeringen og vedtatt av parlamentet i oktober 2002. EUs årlige fremdriftsrapport fremlagt i oktober 2002, hilste velkommen de siste lovreformene som hadde funnet sted i Tyrkia, men undertrekket samtidig at den praktiske gjennomføringen var treg. EU vil i desember 2004 ta stilling til om Tyrkia tilfredsstiller København-kriteriene for mulig oppstart av medlemskapsforhandlinger i 2005. Vurderingen vil bli basert på en fremdriftsrapport og anbefaling fra EU-kommisjonen. Regjeringspartiet AKP har programfestet at de vil arbeide for å oppfylle København-kriteriene og videreføre reformprosessen på menneskerettighetsområdet. Norge har også en bred bilateral dialog med Tyrkia, både på politisk- og embetsnivå.

I desember 1999 ble det gitt tillatelse til leveranser av Penguin sjømålsmissiler til det tyrkiske forsvaret. Kontrakten inneholdt en opsjon for ytterligere levering av 9 stk. sjømålsmissiler som ble innvilget i november 2001. Tillatelsen er gyldig til 2003.

I samsvar med retningslinjene skal våpen og ammunisjon bare leveres til statlige myndigheter. Tilstedeværelsen bak den eksportkontrollen som utøves basert på lovverk og retningslinjer er imidlertid ikke ment å regulere aktiviteter som utøves av det norske forsvaret eller innenfor rammen av FN og NATO. Det er derfor gjort unntak fra reglene når utstyret skal brukes av FN-styrker, f.eks. i forbindelse med minerydding, ved fredsbevarende operasjoner eller som ledd i kampen mot internasjonal terrorisme.

Stortinget vedtok i stortingsproposisjon 45/2001 om omlegging av Forsvaret i perioden 2002–2005 å opprette Innsatsstyrke Hær, Sjø og Luft. Det arbeides med å utforme unntak fra eksportkontrollreglene også når det gjelder innsatsstyrkenes behov for å medbringe eget utstyr i forbindelse med øvelser og operasjoner i utlandet.

Regelverket stiller ikke krav om innhenting av tillatelse fra Utenriksdepartementet for markedsføring. Slik virksomhet er imidlertid så langsiktig og ressurskrevende at bedriftene normalt ønsker forhåndstilsagn om at eksportlisens kan påregnes

før de bruker ressurser på dette. Utenriksdepartementet behandler anmodninger om forhåndstilsagn i samsvar med retningslinjene, på samme måte som om det gjaldt konkrete lisenssøknader. Når det gis forhåndstilsagn, tas det alltid eksplisitt forbehold om at spørsmålet om eksportlisens (gyldig tillatelse til faktisk eksport til det aktuelle landet) vil bli vurderet i lys av situasjonen på det tidspunkt en konkret søknad foreligger.

Samarbeidsavtaler

Ved underleveranser fra Norge til utenlandsk produsent i tilfeller hvor det foreligger en myndighetsgodkjent samarbeidsavtale mellom den norske og utenlandske bedriften kan Utenriksdepartementet fravike kravet om sluttbrukerkontroll. Pr. 1. mars 2003 foreligger det ca. 50 slike samarbeidsavtaler. Denne ordningen er avgjørende for norske bedrifters troverdighet og forutsigbarhet i forhold til internasjonal handel på forsvarsmateriellområdet.

Oppfølgingsleveranser

Fordi forsvarsmateriell ofte har betydelig levetid, vil det gjennom en lang periode være nødvendig å vedlikeholde, reparere og levere reservedeler. Fremtidig vedlikehold og levering av reservedeler er enkelte ganger en del av kontraktsomfanget. Hensynet til norske leverandørers troverdighet som handelspartnere er således et forhold som myndighetene også må ta i betraktning når det gjelder å gi tillatelse til oppfølgingsleveranser.

3.2 Eksportkontroll av flerbruksvarer

Som omtalt tidligere i meldingen, har eksportkontrollen av flerbruksvarer utspring i det multilaterale eksportkontroll-samarbeidet. Vareliste II er en sammenstilling av de multilaterale eksportkontroll-regimenes varelistes. Flerbruksvarene som omfattes av listen er varer og teknologi som oppfyller de utvalgs-kriterier som er fastsatt i regimene. Dette betyr at de varene som er beskrevet på listen, har signifikante anvendelser når det gjelder utvikling og produksjon av masseødeleggelsesvåpen. Dette kan bl.a. være visse kjemikalier, biologiske substanser, verktøymaskiner, lasere, gassovervåkingsutstyr, grafitt, høytrykksdyser, hydrofoner, måleutstyr, optisk materiale eller radarsystemer. Liste II er i motsetning til den mer generelle liste I, meget kompleks både størrelsesmessig og når det gjelder tekniske detaljer.

Som tidligere beskrevet, så har man Retningslinjer som basis for saksbehandlingen for eksport

av våpen, ammunisjon og annet militært materiell. Det knytter seg også visshet til hva et våpen eller militært materiell kan anvendes til. Man kan si at saksbehandlingen som skal sikre at det ikke leveres flerbruksvarer eller -teknologi fra norske bedrifter som kan bidra i utvikling av masseødeleggelsesvåpen er mer komplisert enn når det gjelder forsvarsmateriell. Flerbruksvarer har viktige sivile anvendelsesområder i tillegg til betydelig potensiale i masseødeleggelsesammenheng. De to sentrale elementene i vurderingen av om en leveranse av en flerbruksvare kan finne sted, er varens mulige anvendelse i forbindelse med masseødeleggelsesvåpen og sluttbrukerkontroll.

Søknader om eksport av flerbruksvarer blir underlagt en grundig teknisk vurdering av produktets bruksområde og mulige anvendelse i forhold til masseødeleggelsesvåpen. I denne prosessen innhentes sakkyndig uttalelse fra FFI eller IFE etter behov. Sluttbrukeren blir også grundig vurdert på basis av den informasjon som foreligger, enten som resultat av informasjonsutvekslingen i de multilaterale regimene eller bilateralt. Dersom departementet kommer frem til at lisens kan innvilges, kreves dokumentasjon som bekrefter hva varen skal benyttes til og hvor den skal benyttes eller installeres. I særlige tilfeller kreves det at varen kan inspiseres av norske representanter uten forvarsel for å forsikre at bruken er i tråd med det som er forutsatt.

Det vurderes også om den varen som søkes utført er relevant i forhold til den oppgitte sluttbrukeren, både hva angår teknisk kapasitet og mengde. Søknaden blir avslått dersom den samlede vurderingen resulterer i at det er en overveiende risiko for at varen vil bidra til et sluttbrukerlands våpenprogram.

Søknaden blir også avslått dersom et annet medlemsland i et av de multilaterale regimene har rapportert nektelse av en identisk søknad. Nektelser av eksportsøknader og bakgrunnen for nektelser blir rapportert til det relevante eksportkontrollregimet, slik at deltakerland ikke skal undergrave hverandres avslag ved å innvilge identiske søknader. Slike nektelser må begrunnes i henhold til det aktuelle regimes retningslinjer.

Departementet og andre aktører i det norske eksportkontrollapparatet legger stor vekt på betydningen av dialog med og informasjon til relevante bedrifter om disse spørsmålene. Land, organisasjoner eller individer som etterspør sensitive flerbruksvarer anvender tildels sofistikerte metoder for å skaffe seg de ønskede varene eller teknologien. Dette er en økende tendens, og det forventes at betydningen og omfanget av departemen-

tets informasjonsarbeid vil fortsette å øke i fremtiden.

I lys av flerbruksvarenes sivile anvendelse, og for ikke å hindre legitim og fri handel, er det viktig at eksportkontrollmyndighetene har den kompetanse og de ressurser som er nødvendig for at søknader om eksport kan behandles på en forsvarlig og kompetent måte og innenfor et rimelig tidsrom.

Kontroll med ikke-listede varer – «catch all»

Som nevnt overfor stilles det strenge betingelser til hvilke varer som kan godkjennes for inkludering på varelistene. Dette fører til at det alltid vil være varer og teknologi som ikke fullt ut kvalifiserer, men som allikevel kan ha et betydelig potensiale i forbindelse med utvikling eller produksjon av masseødeleggelsesvåpen. Som eksempel kan nevnes at land eller organisasjoner som søker å utvikle kjemiske våpen vil søke å anskaffe utstyr av dårligere kvalitet enn de som omfattes av varelistene, da disse uansett kan benyttes en stund før de f.eks. korroderer.

For å kunne fange opp forsøk på å anskaffe ikke-listede varer for bruk i programmer for utvikling av masseødeleggesvåpen, er det etablert såkalte «fanger alt»-klausuler («catch all»). Dette betyr at det er lisensplikt for ikke-listede varer, teknologi og tjenester når man er kjent med at de er beregnet for eller vil bli brukt i utvikling, produksjon, vedlikehold, lagring, deteksjon, identifikasjon eller destruksjon av kjernevåpen, kjemiske eller biologiske våpen, samt for utvikling, produksjon vedlikehold eller lagring av missiler som kan levere slike våpen. Det arbeides med å inkludere en slik klausul også for flerbruksvarer for å hindre at de kan bidra til styrking av militær kapasitet i områder hvor FN's sikkerhetsråd har vedtatt våpenembargo.

Den kunnskapen man har fått om enkelte staters utvikling av våpen ved delvis bruk av ikke-listede varer og teknologi, samt på grunn av terrortrusselen, har ført til at denne kontrollmekanismen har fått stadig større betydning. I 2002 ble mekanismen inkludert i basisdokumentet til Australia-gruppen (multilateralt eksportkontrollregime for kjemiske og biologiske våpen, omtales i kapittel 4), og det arbeides for at den også vil bli del av forpliktelsene i de øvrige regimene i løpet av 2003.

Det kreves nært samarbeid og dialog med eksportører og potensielle leverandører for å kunne håndheve denne type kontroll. Departementet legger stor vekt på å formidle informasjon om «fanger alt» i forbindelse med møter og seminarer om eksportkontroll. I tillegg er problemstillingen tydelig

omtalt på departementets hjemmeside om eksportkontroll (www.eksportkontroll.mfa.no). Det arbeides også med å utgi egnet brosjyremateriell om dette spørsmålet.

Kontroll med immateriell teknologioverføring

Immateriell overføring av sensitiv programvare, teknologi eller kunnskap kan bl.a. skje muntlig, ved bruk av telefax eller ved bruk av elektroniske media, for eksempel Internett. Immateriell teknologioverføring forutsetter derfor andre kontrolltiltak enn den tradisjonelle grensekontrollen som utøres av Tollvesenet. De multilaterale eksportkontrollregimene har de siste årene drøftet hvilke tiltak som kan være effektive i denne sammenheng. Temaet kompliseres ytterligere av at det er ulike meninger om hvor grensen skal settes i forhold til personlig og akademisk frihet.

Det er imidlertid bred prinsipiell enighet om at elektroniske leveranser av sensitiv programvare og teknologi representerer et svakt ledd i eksportkontrollen, og at deltakerlandene må kontrollere overføring av sensitiv teknologi gjennom lisensieringskrav på nasjonal basis.

I den norske eksportkontrolllovgivningen omfattes immaterielle teknologioverføringer av det generelle regelverket. Slike overføringer krever tillatelse fra Utenriksdepartementet på samme måte som annen eksport av produkter, teknologi og tjenester omfattet av kontrollistene. Kontrollen skjer i nært samarbeid med næringslivet, og departementet legger stor vekt på informasjon og dialog om dette spørsmålet. EU vedtok felles kontrollmekanismer for immateriell teknologioverføring i 2000.

3.3 Samarbeid med andre instanser

Utenriksdepartementet har etablert et nært samarbeid med andre instanser, som tilsammen utgjør det norske eksportkontrollapparatet. Dette samarbeidet er i de siste årene blitt styrket. Det er etablert en kontaktgruppe hvor representanter fra Utenriksdepartementet, Tollvesenet, Politiets sikkerhetstjeneste (PST), Forsvarets overkommando, Forsvarets forskningsinstitutt og Statens Strålevern møtes regelmessig for bl.a. å diskutere og planlegge kontrollvirksomheten. Som ansvarlig myndighet legger Utenriksdepartementet stor vekt på å holde nær kontakt med de instanser som medvirker i eksportkontrollarbeidet. Sammen med Utenriksdepartementet deltar representanter fra disse instansene i relevante møter i det interna-

sjonale eksportkontroll-samarbeidet, noe som bidrar til å heve kompetansen blant aktørene og dermed til å styrke norsk eksportkontroll.

Tollvesenet er ansvarlig for håndhevelsen av eksportkontrollen, og PST har ansvaret for forebygging og etterforskning av mulige brudd på regelverket.

Arbeidet med å hindre spredning av masseødeleggelsesvåpen er i løpet av 1990-årene blitt en stadig mer sentral oppgave også innenfor det internasjonale sikkerhetssamarbeidet. PST deltar i et viktig internasjonalt samarbeid på dette området via sine kanaler i tillegg til at de deltar i relevante møter i eksportkontrollregimene. Som et resultat av terroranslagene mot amerikanske mål 11. september 2001 er det etablert separate arbeidsgrupper for sikkerhetsekspertene. Informasjonsutvekslingen er betydelig styrket ved at fokus nå også er rettet mot ikke-statlige aktører.

I Politiloven av 4. august 1995 nr. 54 ble det i endring av 15. juni 2001 (§ 17b) bl.a. tilføyd at PST skal forebygge og etterforske spredning av masseødeleggelsesvåpen og av utstyr, materiale og teknologi for produksjon eller bruk av slike våpen. Videre pålegges PST å forebygge og etterforske overtredelser av bestemmelser i eller i medhold av lov om kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi m.v. og lov til gjennomføring av bindende vedtak av FNs Sikkerhetsråd eller annen lovgivning om tilsvarende særlige tiltak. I 2002 styrket PST sin innsats på eksportkontroll- og ikke-spredningsområdet betydelig ved å etablere et eget avsnitt med ansvar for disse spørsmålene. Dette avsnittet omfatter også organisert kriminalitet, og problematikken knyttet til ulovlig handel med håndvåpen og lette våpen er en del av svarsområdet. I lys av dette deltar representanter fra PST i relevante møter i Wassenaar-samarbeidet i tillegg til ikke-spredningsregimene for masseødeleggelsesvåpen.

PST har tatt initiativ til et prosjekt om forebyggende tiltak rettet mot mulig spredning av masseødeleggelsesvåpen. I denne forbindelse vil berørte instanser foreta en vurdering av trusselbildet i forhold til innsatsen på eksportkontrollområdet og utarbeide tiltak rettet mot nye kontrollutfordringer, som f.eks. bruk av elektroniske media for overføring av sensitiv teknologi. Dette prosjektet har fått ytterligere aktualitet etter terroranslagene 11. september 2001.

I tillegg til kontrollene Tollvesenet utfører på eget initiativ, samarbeider Utenriksdepartementet med tollvesenet om kontrollarbeidet. Slik kontroll kan gjelde verifikasjon av utførselsdokumenter og fraktdokumenter, eller fysisk kontroll av varene.

Ekspertene fra FFI bistår Tollvesenet etter behov ved gjennomføring av fysisk kontroll. Revisorer fra Tollvesenet skal ved gjennomgang av bedriftsregnskap også kontrollere dokumenter som gjelder eksport bedriftene har foretatt.

Som resultat av informasjonsutvekslingen i de multilaterale eksportkontrollregimene har Utenriksdepartementet etablert en database over utenlandske importører som det knytter seg visse bekymringer til i spredningssammenheng. Denne databasen er også tilgjengelig for Tollvesenet, slik at planlagt utførsel til disse mottakerne kan oppdages og undersøkes nærmere. Databasen blir fortløpende oppdatert.

Ved vurdering av tekniske egenskaper og bruksområder for produkter, teknologi eller tjenester blir Forsvarets forskningsinstitutt konsultert i nødvendig utstrekning. Angår en søknad kjernefysiske varer eller teknologi blir Institutt for energiteknikk konsultert ved behov. Dersom en eksportsøknad berører viktige forsvarsspørsmål eller materiellsamarbeidet med andre land, skal det innhentes uttalelse fra Forsvarsdepartementet. Nærings- og handelsdepartementet skal konsulteres når en søknad berører viktige norske næringsinteresser.

I tiden etter terroranslagene 11. september 2001 er det innenfor det multilaterale eksportkontroll-samarbeidet blitt rettet særlig fokus på deltakerlandenes evne til nasjonal implementering og håndhevelse. Den gjennomgangen samtlige regimer har tatt initiativ til for å styrke og oppdatere kontrollen som ledd i kampen mot internasjonal terrorisme, har særlig identifisert den nasjonale gjennomføringen som et hovedområde hvor det er potensiale for styrking. Det er bl.a. holdt ekspertmøter for lisensierings-, toll- og sikkerhetsekspertene, i tillegg til at deltakerlandene oppfordres til å rapportere regelmessig om endringer og styrking av sine nasjonale eksportkontrollapparater. Denne situasjonen har medført økte oppgaver for de instansene som er involvert i den nasjonale gjennomføringen av eksportkontrollen det siste året.

Den globale økonomien legger til grunn at det ikke legges unødvendige hindringer i veien for legitim internasjonal handel. Etter 11. september

2001 har eksportkontrollen blitt stilt overfor en rekke nye utfordringer. Det stilles store forventninger og krav til at de enkelte leverandørland gjennomfører en effektiv og kompetent eksportkontroll og iverksetter tiltak for å bidra til å hindre spredning av masseødeleggelsesvåpen både til spredningsland og til terrorister. For på best mulig måte sikre at Norge også i fremtiden opprettholder en adekvat nasjonal eksportkontroll vil det være nødvendig å øke innsatsen på en rekke områder. Det vil være særlig viktig å sørge for nødvendige ressurser og kompetanse innenfor lisensierings-, kontroll- og håndhevelsesapparatet.

Bevisstgjøring gjennom informasjon overfor eksportørene

Et effektivt eksportkontrollsystem krever nært samarbeid og dialog med produsenter og leverandører av sensitive varer og teknologi. Eksportørens bevissthetsnivå er av stor viktighet. Det etableres stadig nærmere dialog med relevante teknologibedrifter for å sikre at ledelsen og ansatte er kjent med regelverket og har etablert interne rutiner for å sikre at disse etterleves i bedriften. For å sikre dette avholdes årlige orienteringsmøter samt egne møter med representanter for enkelte bedrifter.

Omfattende informasjon om eksportkontrollen er også lagt ut på internett (www.eksportkontroll.mfa.no). For å få økt offentlig oppmerksomhet og kunnskap om eksportkontroll og ikke-spredning, ble informasjonen på internett gjort mer synlig og brukervennlig i 2002. Det utgis også brosjyremateriell for å spre informasjonen ytterligere.

Det legges vekt på å være tilgjengelige for næringslivet i det daglige arbeidet, både ved telefonkontakt, bruk av e-post og ved personlig kontakt. Også andre aktører i det nasjonale apparatet har kontakt med relevante eksportører og potensielle leverandører av sensitive varer i informasjonsøyemed, bl.a. Tollvesenet og PST.

Tiltak knyttet til informasjonsvirksomhet og etablering av etterlevelsesrutiner i relevante bedrifter vil være en viktig oppgave for Utenriksdepartementet fremover.

4 Det multilaterale eksportkontroll- og ikke-spredningssamarbeidet

Fra 33 til 40 industriland, herunder Norge, deltar i de fem multilaterale eksportkontrollregimene. En oversikt over deltakelsen i regimene er vedlagt (vedlegg 3). Eksportkontrollregimene bygger i stor grad på internasjonale ikke-spredningsavtaler.

I løpet av de siste årene har multilateral eksportkontroll blitt et viktig virkemiddel i arbeidet for å hindre spredning av masseødeleggelsesvåpen og oppbygging av konvensjonell militær kapasitet som kan representere en trussel mot stabilitet og sikkerhet. Dette arbeidet har høy politisk prioritet, og leverandørlandenes samarbeid er blitt betydelig intensivert gjennom de siste årene. Som et direkte resultat av terroranslagene 11. september 2001, har de multilaterale eksportkontrollregimene intensivert sine aktiviteter som ledd i kampen mot internasjonal terrorisme.

Det multilaterale eksportkontroll- og ikke-spredningssamarbeidet ble også i 2002 sterkt preget av Irak og spørsmålet om landet fortsatt hadde masseødeleggelsesvåpen. Som medlem av FN's sikkerhetsråd og formann for sanksjonskomiteen for Irak deltok Norge aktivt i arbeidet med å bringe klarhet i det som var den faktiske situasjonen og som ledet frem til resolusjon 1441 og gjenopptakelsen av nye FN-inspeksjoner. Det fremlegges en egen stortingsmelding om Norges deltakelse i Sikkerhetsrådet 2001–2002, der Irak-spørsmålet behandles særskilt.

Utviklingen i Nord-Korea og landets beslutning om å trekke seg fra NPT var en annen viktig begivenhet i 2002 som på nytt understreket betydningen av et effektivt internasjonalt samarbeid om ikke-spredning. I en tid der det er bred internasjonal enighet om å hindre spredning av massesødeleggelsesvåpen, anses den nord-koreanske handelstråten som uakseptabel og et alvorlig anslag mot internasjonale ikke-spredningsregimer.

Også Irans aktiviteter, særlig på det kjernefysiske området, har vakt bekymring de siste årene. Iran hevder at satsingen på nasjonal utvikling av en helhetlig brenselssyklus og tungtvannsteknologi kun har fredelige formål. Det at et land søker å bære et program for kjernekraft på egenutvikling og produksjon, og ikke på verifiserbar import fra

andre land av f.eks. uran, rammer den åpenhet man internasjonalt ønsker å ha rundt slike aktiviteter. Det er god og sikker tilgang av uran på verdensmarkedet. Det knyttes også bekymring til betydningen for regional stabilitet og sikkerhet ved at et land tilstreber en helhetlig brenselssyklus og tungtvannsteknologi. Den teknologi Iran søker i forbindelse med disse programmene er teknisk avansert, sensitiv og kostbar og kan også anvendes i fremstilling av masseødeleggelsesvåpen.

I regimene foregår det en omfattende utveksling av informasjon mellom deltakerlandene om faktisk eksport, foretatte nektelser av lisenssøknader, om sluttbrukere og prosjekter det er knyttet særlig bekymring til i spredningssammenheng, om anskaffelsesmetoder og annen informasjon som er relevant i spredningssammenheng. Denne informasjonen forutsettes og tas hensyn til i medlemslandenes lisensiering og kontroll med eksport av sensitive varer. Den raske teknologiske utviklingen stiller store krav til den nasjonale ekspertisen som skal sørge for at kontrollistene er oppdatert til enhver tid. Tekniske eksperter fra medlemslandene samarbeider om revisjon av listene. Også nasjonale sikkerhetspolitiske overveielser legges til grunn i vurderingen av om visse produkter eller teknologiområder skal underlegges kontroll ved eksport.

Samtlige eksportkontrollregimer har fastlagte kriterier som må oppfylles for å kunne bli tatt opp som deltaker. Søkerlandene må ha etablert et effektivt nasjonalt eksportkontrollapparat, herunder lovverk, samt ha avsatt tilstrekkelige ressurser til gjennomføring av kontrollen og for deltakelse i regimeaktiviteter. De må i tillegg vise politisk vilje til å etterleve og håndheve kontrolltiltakene, ha ratifisert relevante nedrustningsavtaler og konvensjoner, samt kunne vise til at internasjonale forpliktelser etterleves.

De siste par årene har man sett en økende aktivitet fra EUs side innenfor de multilaterale eksportkontrollregimene. Eksportkontroll er et av tre satsingsområder EU-landene har definert i kampen mot internasjonal terrorisme. Det foregår likeledes et omfattende samarbeid og koordinering mellom EU-landene.

4.1 Eksportkontroll og terrorisme

I 2002 ble det fattet en rekke vedtak som ledd i kampen mot terrorisme. Første skritt har vært å oppdatere regimenes basisdokumenter slik at virkeområdet nå også omfatter tiltak som kan hindre spredning av sensitive varer og teknologi til terrorister. Det er tatt initiativ til en mer omfattende utveksling av relevant informasjon, utvikling av kontrollister med varer og teknologi som er relevant i terrorsammenheng, større åpenhet om leveranser av slike varer og teknologi, samt identifisering av særlige tiltak som kan hindre at terrorister får tilgang til sensitive varer og teknologi.

Terrorismeaspektet har medført at deltakerlandene etter 11. september 2001 har styrket sin innsats med hensyn til nasjonal gjennomføring. Dette for å sikre at de normer som blir fastlagt og vedtak som fattes i regimene, etterleves og håndheves som forventet. Som ledd i dette arbeidet igangsatte Utenriksdepartementet i 2002 en gjennomgang av det norske regelverket og praksisen knyttet til eksportkontroll og ikke-spredning. Det tas sikte på å finalisere arbeidet i 2003.

Dagens norske regelverk er begrenset til å omfatte kontroll med varer og teknologi som kan være av betydning for andre lands utvikling, produksjon eller anvendelse av produkter til militært bruk eller som direkte kan tjene til å utvikle et lands militære evne. Det tas sikte på å inkludere terrorismeaspektet i eksportkontrollloven og tilhørende forskrifter i inneværende år.

4.2 Den nasjonale implementeringen

Det forutsettes at de vedtak og den standard som settes i regimesamarbeidet skal gjennomføres på grunnlag av nasjonale lover og regler. For Norges vedkommende skjer dette gjennom det regelverket som er beskrevet i kapittel 2 i denne meldingen.

Den intensiverte aktiviteten og vedtakene som blir gjort i regimene stiller nye krav til den nasjonale gjennomføringen og håndhevelsen i de enkelte deltakerlandene. Det er bl.a. satt fokus på sikkerhetstjenestens rolle i eksportkontrollssammenheng, samt på evnen til effektiv grensek kontroll og kontroll med transittforsendelser. Situasjonen etter september 2001 har ført til styrking av de nasjonale kontrollapparatene i de fleste deltakerlandene. Det norske eksportkontrollapparatet er nærmere beskrevet i kapittel 3.

De multilaterale eksportkontrollregimene er politisk forpliktende, men ikke juridisk bindende. Ved å delta i samarbeidet påtar landene seg en po-

litisk forpliktelse til å implementere de vedtak og retningslinjer som gjelder for det enkelte regimet gjennom nasjonale lover og regler. Imidlertid bygger de multilaterale ikke-spredningsregimene knyttet til masseødeleggelsesvåpen på internasjonale, folkerettslige traktater som begrenser eller forbyr ulike våpentyper. Disse er Traktaten om ikke-spredning av kjernefysiske våpen (NPT), Kjemivåpenkonvensjonen (CWC) og Konvensjonen om forbud mot biologiske våpen (BWC).

Mye av samarbeidet er bygget på åpenhet og harmonisering av eksportkontrollpraksisen blant deltakerlandene. Etter fastsatte kriterier utveksles omfattende informasjon om foretatt eksport eller nektelser av eksport. Et deltakerland forutsettes å avslå en søknad om eksportlisens dersom den er identisk med en nektelse som et annet deltakerland har rapportert. Det utveksles også relevant informasjon om bl.a. spredningsland, frontelskaper og våpenprosjekter det knyttes bekymring til. Informasjonen forutsettes og tas hensyn til i den nasjonale lisensieringen. For å kunne utveksle slik informasjon raskt nok, er det etablert krypterte elektroniske kommunikasjonssystemer.

4.3 Det multilaterale samarbeidet

Wassenaar-samarbeidet

Wassenaar-samarbeidet (WA, The Wassenaar Arrangement) retter seg mot destabiliserende oppbygging av konvensjonelle våpen og sensitiv høyteknologi. Regimets virkeområde ble i desember 2001 utvidet til å omfatte leveranser til terrorister og terrorgrupper i tillegg til land og regioner. Som et direkte resultat av terroranslagene 11. september er det innført kontroll med ubemannede flyvende farkoster, som er særlig relevante i forbindelse med spredning av biologiske våpen. I desember 2002 ble det enighet om felles retningslinjer for eksport av håndvåpen og lette våpen. Disse retningslinjene beskriver detaljerte politiske kriterier som forutsettes å legges til grunn i WA-landenes vurdering av leveranser av slike våpen. I lys av forsøket på å skyte ned et israelsk fly under avgang fra Kenya høsten 2002, er det tatt initiativ til å styrke de felles retningslinjene for eksport av bærbare luftvernsystemer.

Et norsk forslag om å utvikle felles retningslinjer for nasjonal lovgivning om kontroll med våpenformidling, har fått bred støtte. I 2003 skal WA gjennomføre en revisjonsprosess med sikte på å styrke og videreutvikle regimets forpliktelser. Fra norsk side vil man følge opp spørsmålet om kon-

kontroll med formidling med sikte på å oppnå enighet om felles praksis om kontroll med formidling av våpen og militært materiell i 2003. Dette vil i tilfelle medføre at de 33 deltakerlandene vil gjennomføre kontroll med formidling av våpen og militært materiell basert på felles grunnleggende lovelementer, noe som vil bidra til en substansiell styrking av kontrollen med internasjonal våpenhandel.

Norge arbeider aktivt innenfor regimene for å oppnå større åpenhet omkring handelen med våpen. Fra norsk side har man derfor aktivt støttet forslag om å etablere rapporteringsprosedyrer for leveranser av håndvåpen og lette våpen. Norge er blant de landene som deltar i en frivillig ordning med utvidet rapportering basert på disse forslagene inntil det er mulig å oppnå full oppslutning om utvidet rapporteringsplikt for alle deltakerne i Wassenaar-samarbeidet.

Norge spiller en aktiv rolle i den løpende revideringen av kontrollistene for å sikre at Wassenaar-samarbeidet best mulig kan oppnå regimets intensjoner. En forutsetning for dette arbeidet er betydelig teknisk kompetanse og erfaring med slike kontrollister.

Australia-gruppen

Australia-gruppen (AG) har som formål å hindre spredning av kjemiske og biologiske våpen. AG ble etablert som en direkte følge av internasjonal bekymring for bruken av kjemiske våpen under krigen mellom Iran og Irak fra 1980 til 1988. I 1984 ble det kjent at Irak hadde utviklet kapasitet til å produsere kjemiske våpen, og basert på et australsk initiativ ble AG etablert i 1985.

AG henter legitimitet fra flere internasjonale traktater, nemlig Geneveprotokollen fra 1925, Biologivåpenkonvensjonen (BWC) av 1972 og Kjemivåpenkonvensjonen (CWC) av 1993. I de første fem årene fokuserte AG primært på å hindre spredning av kjemiske våpen. Som respons på forhandlingene om en protokoll til BWC og bekymringen for spredning av biologiske våpen, tok AG-landene i 1990 initiativ til å etablere en kontrolliste for visse mikro-organismer, toksiner og teknologi som kunne benyttes til utvikling av biologiske våpen. Etter Gulf-krigen i 1991 nedsatte AG en teknisk arbeidsgruppe, og i 1992 ble det enighet om en betydelig utvidelse av kontrollistene.

AG fikk ny oppmerksomhet etter gassangrepet på undergrunnsbanen i Tokyo i 1995, og ytterligere aktualitet etter terroranslagene 11. september 2001.

Internasjonal terrorisme og spredning av masseødeleggelsesvåpen utgjør dagens mest akutte

trussel mot internasjonal fred og sikkerhet. Den internasjonale oppmerksomheten har i første rekke vært knyttet til ukklarhetene rundt Iraks masseødeleggelsesvåpen og deres leveringsmidler.

Irak har siden avslutningen av Golf-krigen i 1991 vært pålagt gjennom en rekke bindende resolusjoner vedtatt av FNs Sikkerhetsråd å medvirke til en total destruksjon, fjerning eller uskadeliggjøring av sine masseødeleggelsesvåpen og deres leveringsmidler.

Det er også begrunnet mistanke om at flere land besitter kjemiske og biologiske våpen, samt frykt for at terrorister skal få tilgang til slike våpen eller relevante utgangsstoffer. Kjemiske og biologiske våpen omtales ofte som «den fattige manns atombombe». En rekke sensitive kjemikalier kan anskaffes fra land i den tredje verden hvor det ikke gjennomføres kontroll med slik eksport. Mange sensitive kjemikalier er billige, enkle å bruke, og virkningen kan være alvorlig i begrensede områder. I lys av dette er det fra AGs side tatt en rekke skritt i retning av dialog og samarbeid med potensielle leverandørland og transitland med sikte på å hindre spredning av sensitive kjemikalier.

For å bidra til å oppfylle Sikkerhetsrådets resolusjon 1373 om tiltak mot terrorisme, er det igangsatt et intensivt arbeid innenfor AG-samarbeidet for å forhindre terrorister i å få tilgang til utgangsstoffer for kjemiske våpen, biologiske agens eller produksjons- og spredningsutstyr. I 2002 vedtok gruppen retningslinjer som utgangspunkt for deltakerlandenes nasjonale gjennomføring av kontrollen. Disse er relativt generelle i utformingen, og er ment å kunne benyttes overfor ikke-medlemmer ved at de setter en ansvarlig standard for eksportkontroll rettet mot å hindre spredning av kjemiske og biologiske våpen. Retningslinjene pålegger bl.a. deltakerlandene i AG å inkludere en såkalt «fanger-alt» klausul i sitt nasjonale regelverk. Dette betyr at landene kan hindre leveranser av varer som ikke står på AGs kontrollister dersom det foreligger opplysninger om at leveransen er ment for et masseødeleggelsesprogram. I 2002 ble det også bestemt at deltakerlandene på nasjonal basis skulle styrke kontrollen ved utførsel av biologiske substanser. Det er lagt vekt på en betydelig styrking av informasjonsutvekslingen i regimet. Videre er det bred enighet mellom deltakerlandene om å styrke informasjonsvirksomheten og dialogen med land som ikke deltar i regimet, men som er potensielle leverandører av sensitive kjemikalier og biologiske substanser.

Det pågår intensive drøftelser om utbygging av listene for å gjøre disse ytterligere relevante med sikte på å hindre spredning av utgangsstoffer, sub-

stanser og produksjonsutstyr for kjemiske og biologiske våpen til terrorister.

I tillegg til Australia-gruppens kontroll, så har CWC etablert lister over kjemikalier som skal kontrolleres av statspartene.

Kontroll med spredning av missilteknologi

Regimet for kontroll av missilteknologi (MTCR) søker å hindre spredning av missiler som kan levere masseødeleggelsesvåpen. MTCR ble etablert av G7-landene i 1987, og Norge kom med i 1990. Utgangspunktet for etableringen av MTCR var bekymringen knyttet til missiler som kunne levere kjernefysiske stridshoder. Under det norske MTCR-formannskapet i 1992 lyktes det å oppnå enighet om å utvide de tekniske parametrene slik at også missiler som kan levere kjemiske og biologiske våpen ble omfattet av kontroll. Ved dette virker MTCR som støtte til NPT, CWC og BWC.

Det foregår drøftelser i MTCR med sikte på å inkludere kontroll med ubemannede flyvende farkoster for aerosol spredning. Utover dette befatter ikke regimet seg med missiler med rekkevidde mindre enn 300 km. I lys av terrortrusselen knyttet til spredning av masseødeleggelsesvåpen, har MTCR vedtatt prosedyrer for forsterket informasjonsutveksling og forsterket dialog med stater som vurderes som særlig bekymringsfulle i denne sammenheng.

MTCR har vært det eneste internasjonale forum som har som formål å hindre spredning av leveringsmidler for masseødeleggelsesvåpen. Som ledd i styrking av dette arbeidet tok MTCR-landene initiativ til å utarbeide et utkast til en internasjonal adferdskodeks mot missilspredning. Ambisjonen var en normgivende kodeks på verdensbasis. Kodeksen omtales som The Hague Code of Conduct (HCOC) etter at den ble vedtatt som et selvstendig, multilateralt instrument i Haag i november 2002. Kodeksen omtales nærmere senere i dette kapitlet.

Zangger-komiteen og Nuclear Suppliers Group (NSG)

Det eksisterer to regimer for kjernefysisk-relatert eksportkontroll: Nuclear Suppliers Group (NSG) og Zangger-komiteen. Ikke-spredningsavtalens (NPT) artikkel III.2 krever at partene skal sikre at man ikke eksporterer materiale som kan benyttes til utvikling av kjernefysiske våpen. Det ble ikke gitt noen videre definisjoner om hvilke materialer dette gjaldt. Zangger-komiteen ble opprettet i 1971 som en arbeidsgruppe under NPT for å sikre en

mest mulig enhetlig fortolkning av denne artikkelen, særlig ved å identifisere en kontrolliste innenfor rammen av formuleringene i artikkel III.2. I 1976 gikk en rekke land sammen og dannet NSG fordi man ønsket en mer omfattende eksportkontroll med kjernefysiske produkter og materiale enn den Zangger-komiteen kunne definere med utgangspunkt i NPTs artikkel III.2. I NSG samordner man eksportkontrollen for materialer, produkter og teknologi som kan benyttes til produksjon av kjernefysiske sprengmekanismer og som er beskrevet på kontrollistene.

NSG består av to deler; for rene kjernefysiske materialer og teknologi og for flerbruksvarer. Begge disse delene har egne retningslinjer og kontrollister. Flerbruksregimet ble etablert i 1992 som respons på avsløringene av Iraks kjernevåpenprogram, som i vesentlig grad var utviklet på basis av flerbruksteknologi anskaffet fra vestlige selskaper.

Deltakerlandene i NSG har vedtatt en praksis om at visse betingelser må oppfylles før leveranser kan skje. Disse betingelsene er i hovedsak knyttet til krav om at det foreligger heldekkende sikkerhetskontrollavtale med IAEA og at mottakerlandet er part i NPT.

Zangger-komiteen og NSG har igangsatt en prosess for å drøfte forberedelser til NPTs tilsynskonferanse i 2005 om styrking av eksportkontrollaspektet i tilknytning til avtalen.

Aktivitetene knyttet til kjernefysisk eksportkontroll og ikke-spredning er betydelig styrket etter 11. september 2001. Det er tatt initiativ til styrket informasjonsutveksling, oppdatering av basisdokumenter og identifisering av produkter og teknologi som kan være særlig relevante i terrorsammenheng og i spredningssammenheng. I denne forbindelse har deltakerlandene tatt initiativ til forsterket og utdypet dialog med land som kan virke som transittpunkt for leveranser av varer til spredningsland, og med land som det er knyttet særlig bekymring til i spredningssammenheng. Det er videre iverksatt særlige tiltak med sikte på å hindre Nord-Korea i å få tilgang til materialer som kan tjene til å utvikle kjernevåpen.

Haag-kodeksen mot missilspredning (HCOC)

En internasjonal adferdskodeks mot ballistisk missilspredning ble lansert under en konferanse i Haag 25.-26. november 2002. Under konferansen ble det vedtatt at kodeksens navn skal være «The Hague Code of Conduct». 93 land har sluttet seg til kodeksen. Den største utfordringen vil ligge i å få flere land til å slutte seg til, og da særlig land som utgjør en potensiell spredningsfare. Adferdsko-

leksen er politisk, men ikke juridisk bindende. Gjennom politiske forpliktelser og tillitsskapende tiltak skal kodeksen begrense utvikling og spredning av missiler som kan levere masseødeleggende våpen. Norge har gjennom å slutte seg til kodeksen forpliktet seg til bl.a. å rapportere årlig om sine utskyttingsfelt for ballistiske missiler, om ferdig utskytninger samt om sin politikk på romfartsområdet.

Fra norsk side støtter man forslag om at HCOC-rådet føres inn i en FN-prosess, med sikte på å utvikle et FN-instrument mot missilspredning.

Ikke-spredningsavtalen (NPT)

I år 2000 var det tredje år siden Ikke-spredningsavtalen for kjernefysiske våpen (NPT), trådte i kraft. Avtalen anses som det viktigste enkeltstående avtaleverket på rustningskontrollområdet, og avtalepartene forpliktet seg til å underlegge sine sivile kjernefysiske installasjoner kontroll av Det internasjonale atomenergibyrå (IAEA). Det pågår fortsatt en prosess for å styrke disse forpliktelsene ytterligere. I alt 188 land har sluttet seg til NPT; bare India, Israel og Pakistan står utenfor. Cuba ble uttatt til NPT så sent som i 2002, og har undertegnet en heldekkende sikkerhetskontrollavtale med IAEA, inkludert tilleggsprotokollen. Ikke-spredningsarbeidet opplevde imidlertid et tilbakeslag da Nord-Korea i desember 2002 utviste IAEAs inspektører og senere varslet at de ville trekke seg fra NPT. Landet startet også opp igjen atomreaktoren i Yongbyon. Forhåpentligvis vil de diplomatiske anstrengelser lede til en løsning på denne krisen.

Hvert femte år holdes det såkalte tilsynskonferanser for avtalen. I 1995 ble avtalen forlenget på ubestemt tid. Utfallet av tilsynskonferansen våren 2000 var bedre enn forventet, bl.a. ved at kjernevåpenmaktene påtok seg en utvetydig forpliktelse om total eliminering av sine kjernevåpenarsenaler. Det ble også enighet om en rekke praktiske skritt og systematiske og gradvise tiltak for gjennomføring av avtalens artikkel VI om bl.a. kjernefysisk nedrustning. Så langt har imidlertid iverksettingen av enkelte av disse tiltakene gått noe tregt. Videre ble det oppnådd enighet om en viss styrking av avtalen videre tilsynsprosessen ved å gjøre den mer strukturert og fokusert.

Under konferansen ble det fremlagt en rekke omfattende og ambisiøse forslag om styrking av avtalen kjernefysiske eksportkontrollen. Det viste seg imidlertid vanskelig å oppnå enighet om disse. Allikevel ble det enighet om å ta inn flere tekster om eksportkontroll i sluttokumentet, slik at resulta-

tet totalt sett anses som positivt. Sluttokumentet fra NPT 2000 bekreftet formuleringene i sluttokumentet fra 1995-konferansen om betydningen av eksportkontroll og IAEAs sikkerhetskontroll. Dessuten ble det tatt inn en ny henvisning til behovet for nasjonale bestemmelser og reguleringer for å sikre at kjernefysisk materiale og kjernefysiskrelaterte flerbruksvarer ikke leveres i strid med bestemmelsene i NPT. Her oppfordres stater som ikke allerede har denne type reguleringer i sin lovgivning til å etablere slike. Sluttokumentet fastslår også at NPT-statene skal forsikre om at deres eksport av visse typer kjernefysisk relatert utstyr, teknologi og materiale som har flerbrukspotensial, ikke skal bidra til utvikling av kjernevåpenprogrammer. Dette innebærer en betydelig styrking av eksportkontrollen relatert til NPT-avtalen, da selve avtalen ikke omtaler flerbruksvarer. Det slås videre fast at det er den enkelte stats ansvar å forsikre seg om at alle leveranser er i overensstemmelse med forpliktelsene i NPT-avtalen. Sluttokumentet inneholder også et punkt som gir politisk aksept for at eksportkontrollregimenes kontrollister skal oppdateres regelmessig for å sikre at de er i pakt med den teknologiske utvikling.

Selv om forslagene om styrket eksportkontroll ikke ga full uttelling, er det positivt at bl.a. Kina aksepterte en stadfesting av artikkel 12 fra sluttokumentet fra 1995 hvor det stilles krav om heldekkende sikkerhetskontrollavtale med IAEA som betingelse for leveranser av kjernefysisk materiale. Dette siste punktet har vært særlig viktig for Norge.

Det vil bli holdt årlige forberedende møter frem mot den 7. Tilsynskonferansen i 2005. Det andre forberedende møte fant sted 28. april – 9. mai 2003. Både NSG og Zangger-komiteen arbeider med forberedelser til denne prosessen. Siktemålet er å skape større forståelse for eksportkontrolltiltak for å hindre spredning av kjernefysiske våpen.

IAEA sikkerhetskontrollavtaler – Tilleggsprotokollen

Det internasjonale atomenergibyrådet (IAEA) i Wien har en nøkkelrolle når det gjelder gjennomføringen av tiltak for å sikre at nukleært materiale og utstyr ikke blir brukt til militære formål. Av særlig viktighet er byråets sikkerhetskontrollavtaler med en rekke land, de såkalte «safeguards»-avtaler, som alle kontraherende parter til ikke-spredningsavtalen (NPT) er pliktig til å inngå. Norge inngikk en slik avtale med IAEA allerede i 1972. Etter Gulfkrigen i 1990–91 ble det oppdaget at Irak til tross for sin sikkerhetskontrollavtale med IAEA i

hemmelighet hadde forsøkt å utvikle kjernefysiske våpen. IAEAs styre tok etter dette initiativ til en styrking av sitt regime for sikkerhetskontroll av nukleært materiale, noe som ledet til fremforhandling av en modell for tilleggsprotokoller til de enkelte lands sikkerhetskontrollavtaler. Tilleggsprotokollene vil forplikte partene til en mer detaljert deklarasjon av aktivitet knyttet til kjerneteknisk virksomhet og gi IAEA rett til uavhengig verifikasjon av at deklarasjonen er korrekt.

En tilleggsprotokoll til Norges sikkerhetskontrollavtale av 1972 trådte i kraft 16. mai 2000. Norge var det niende land hvor en slik avtale trådte i kraft. Inspeksjoner er allerede foretatt under tilleggsprotokollen.

Nord-Korea utviste IAEA-inspektører i desember 2002 og meddelte IAEA at landet ønsket å trekke seg fra NPT og oppheve sitt moratorium på testing av missiler. IAEA har gjentatte ganger oppfordret Nord-Korea til å gi byrået innsyn i landets aktiviteter på atomenergiområdet, og oppfordret landet til å overholde ikke-spredningsavtalen fullt ut. IAEA besluttet å rapportere saken til FNs sikkerhetsråd i februar 2003. På norsk side er man opptatt av å finne en rask løsning på situasjonen i Nord-Korea for å unngå svekkelse av ikke-spredningsregimene og den regionale stabiliteten.

IAEA har deltatt i FNs inspeksjoner i Irak for å undersøke om Irak har gjenopptatt atomprogrammet som ble stanset i 1998. Det ble ikke funnet bevis for det i den perioden inspeksjonene foregikk fra november 2002 til 18. mars 2003. På den annen side etterlyste IAEA et mer aktivt samarbeid fra Iraks side for å godtgjøre at landets tidligere anstrengelser om å utvikle kjernefysiske våpen hadde opphørt.

EUs adferdskodeks

EU vedtok i 1998 en adferdskodeks for våpeneksport («Code of Conduct»). Målet med adferdskodeksen er å sikre en felles minimumsstandard ved vurderingen av våpeneksport fra EU-land. Kodeksen beskriver åtte kriterier. Et hovedsyn er at forsvarsmateriell som eksporteres ikke skal brukes til intern undertrykking, til ekstern aggresjon eller bidra til regional ustabilitet. Kodeksen vil også komme til anvendelse ved eksport av flerbruksvåpen til militær mottaker. Den fjerde årlige rapporten om EU-landenes våpeneksport som ble lagt frem i 2002 om etterlevelse av kodeksens åtte kriterier ble substansielt utbygget under det danske formannskapet. Blant annet ble det utarbeidet et vedlegg til rapporten som sammenfatter EU-landenes nektelser av eksportlisenser gjennom de fire

årene kodeksen har eksistert. Målet er å utvikle en nærmere felles forståelse mellom EU-landene om fortolkningen av de forskjellige kriteriene. Dette vil over tid bidra til en mer harmonisert praksis innenfor EU når det gjelder nasjonale avgjørelser i våpeneksportsspørsmål. Det ble i 2002 også oppnådd enighet i EU om å gjennomgå kodeksen regelmessig med sikte på å styrke og videreutvikle den.

For å sikre større åpenhet om våpeneksporten er det etablert en notifikasjonsprosedyre mellom EU-landene om nektelser av eksportlisenser som foretas basert på kodeksen. Land utenfor EU-kretsen er ikke invitert til å delta i notifikasjonsprosedyren, men er oppfordret til å slutte seg til prinsippene i adferdskodeksen. Norge sluttet seg i 1998 til målsettingen for EUs adferdskodeks. Det norske regelverket og norsk praksis i våpeneksportsspørsmål er klart innenfor rammen av prinsippene som settes i EUs kodeks. Tilslutningen innebærer intet hinder for at Norge kan føre en mer restriktiv praksis enn kodeksen krever. Det er imidlertid aktuelt for Norge å vurdere om man i fremtiden bør forholde seg mer eksplisitt til ordlyden i de åtte kriteriene. I forbindelse med det multilaterale samarbeidet refereres det i økende grad til kriteriene i EUs adferdskodeks. Dette krever at diskusjonspartene har innsikt i og forståelse for de forskjellige prinsippene, også i forhold til sin nasjonale våpeneksportpolitikk.

FN-registeret for konvensjonelle våpenoverføringer

De Forente Nasjoners generalforsamling vedtok i desember 1991 en resolusjon som oppfordret medlemslandene til fra og med 1992 å rapportere årlig om sin eksport og import av tyngre konvensjonelle våpen til et eget FN-register over våpenoverføringer. Registeret inneholder opplysninger om følgende syv våpenkategorier: stridsvogner, pansrede stridskjøretøyer, tungt artilleri, jagerfly, angrepshelikoptere, krigsskip og missiler/missilplattformer. FN-registeret for konvensjonelle våpenoverføringer er ment å skape økt åpenhet om internasjonal våpenhandel. Registeret har imidlertid svakheter og gir ikke et fullstendig bilde av den internasjonale handelen med konvensjonelle våpen. Ennå er det under halvparten av FNs medlemsland som rapporterer regelmessig til registeret. Blant disse er imidlertid nesten alle de store eksportører av tyngre konvensjonelle våpen og de fleste store importland. Norge støtter aktivt initiativer som er tatt for å utvide FN-registeret til å omfatte flere våpenkategorier.

sanksjonsvedtak i FNs Sikkerhetsråd. Andre vedtak om embargo.

FNs Sikkerhetsråds bindende vedtak om sanksjoner mot visse land gjennomføres i norsk rett i forskrifts form, med hjemmel i lov til gjennomføring av bindende vedtak av De Forente Nasjoners Sikkerhetsråd av 7. juni 1968 nr. 4. På denne måten blir Sikkerhetsrådets vedtak gjort til norsk rett.

Som medlem av FNs Sikkerhetsråd i 2001–2002, engasjerte Norge seg sterkt i sikkerhetsrådets arbeid for å bekjempe internasjonal terrorisme og i alle spørsmål knyttet til internasjonal fredsbygging og forsoning. Under medlemsskapsperioden ledet Norge sanksjonskomiteen for Irak. Hovedfokus fra norsk side i sanksjonskomiteen var hele tiden å bedre den humanitære situasjonen for sivilbefolkningen i Irak og samtidig opprettholde og styrke kontrollen slik at Irak ikke fikk tilgang til eller mulighet for å utvikle nye masseødeleggende våpen.

Norge har deltatt i en rekke internasjonale prosesser for effektivisering av FNs sanksjonspolitikk og styrking av gjennomføringen av sanksjoner. Innen rammene av debatten i sikkerhetsrådet om sanksjonsreform, har Norge bidratt aktivt til innføring av målrettede og tidsavgrensede sanksjoner.

Pr. 31. desember 2002 gjaldt hel eller delvis våpenembargo basert på sanksjonsvedtak i Sikkerhetsrådet mot følgende land: Irak, Liberia, Sierra Leone, Somalia og Rwanda, samt nabostatene Burundi, Tanzania, Uganda og DR Kongo dersom våpen og relatert materiell er ment for bruk i Rwanda. I tillegg gjaldt et forbud mot salg og forsyning av våpen o.l. til Osama bin Laden, Al-Qaida og Taliban. Norge har også valgt å gjennomføre ikke-bindende vedtak om våpenembargo mot Armenia og Aserbajdsjan.

I tillegg til ovennevnte vedtak om sanksjoner vedtatt av FNs Sikkerhetsråd, har OSSE fattet vedtak om våpenembargo i tilknytning til konflikten omkring Nagorno Karabakh. Som medlem følger Norge dette vedtaket. Norge har dessuten sluttet opp om enkelte felles holdninger fattet av EU om våpenembargo mot visse land, herunder Myanmar. Disse gjennomføres på norsk side med grunnlag i det eksisterende nasjonale eksportkontrollregelverk.

Håndvåpen

Eksportkontroll og ulovlig internasjonal handel med håndvåpen står på dagsordenen i flere internasjonale fora, deriblant FN, EU, OSSE og i Wassenaar-samarbeidet. Det viktigste grunnlaget for

det internasjonale samarbeidet på dette området er FNs skytevåpenprotokoll og FNs handlingsplan mot ulovlig handel med håndvåpen. Regionalt er det viktigste grunnlaget for Norge OSSEs dokument om handel med håndvåpen.

Under Wassenaar-samarbeidets plenumsmøte i desember 2002 vedtok deltakerlandene substansielle retningslinjer for leveranser av håndvåpen og lette våpen. Retningslinjene er detaljerte og består av omfattende kriterier som forutsettes å legges til grunn i vurderingen av leveranser av slike våpen. I utgangspunktet gjelder WAs overordnede mål om å hindre destabiliserende oppbygging av konvensjonelle våpen gjennom større åpenhet og ansvarlighet i forbindelse med leveranser av konvensjonelle våpen og sensitiv høyteknologi. I tillegg til ovennevnte reflekterer retningslinjene et vidt spekter av prinsipper knyttet til bl.a. mottakerlandets forsvarsbehov, evnen til sikker lagring og oppsyn med våpnene, merking- og sporingsmekanismer, respekt for menneskerettigheter og grunnleggende frihet i mottakerlandet, støtte eller oppmuntring til terrorisme, fasilitering av organisert kriminalitet, oppfyllelse av andre internasjonale forpliktelser, faren for viderelevering til tredjeland og kontroll med formidling.

Problemet med håndvåpen i konfliktområder er også nært knyttet til utviklingsspørsmål. Utjevning av ulikheter mellom grupper og tiltak for konfliktforebygging er viktige elementer i en bred strategi for å hindre at håndvåpen blir brukt til grove overgrep i og etter konfliktsituasjoner. Det er derfor viktig at det på et tidlig tidspunkt innledes dialog og samarbeid med land som står overfor en mulig voldelig konflikt når det har vært store overføringer av våpen til området.

I juli 2003 vil FN arrangere et oppfølgingsmøte om implementeringen av det handlingsprogrammet som ble vedtatt på FN-konferansen om ulovlig handel med håndvåpen i 2001. Dette blir en viktig milepæl i dette arbeidet.

Handlingsprogrammet slår fast intensjonen om å holde oppfølgingsmøter i FN-regi hvert annet år og en ny konferanse senest i 2006. Det er definert to konkrete temaer som skal inngå i denne prosessen: en FN-studie om hensiktsmessigheten av å utarbeide et internasjonalt instrument om samarbeid for å spore illegale våpen, og vurdering av videre tiltak for å styrke samarbeidet for å hindre ulovlig formidling av våpen. Norge har arbeidet innenfor flere internasjonale fora for å få oppslutning om å kontrollere formidling av våpen mellom tredjeland. Fra norsk side tar man sikte på å være aktive i den videre FN-prosessen.

EU vedtok 12. juli 2002 en felles handling om

håndvåpen («Joint Action on Small Arms»). Norge har sluttet seg til denne. Bakgrunnen for dette vedtaket er det internasjonale samfunnets bekymring over den stadig økende spredning av håndvåpen og lette våpen, særlig i land og områder preget av konflikter og uro. Hovedmålene med EUs felles handling er å søke å bekjempe destabiliserende opphopning og spredning av håndvåpen, bidra til å redusere beholdningen av håndvåpen og lette våpen til landets legitime forsvarsbehov, samt å tilby bistand for å løse problemer som har oppstått som følge av våpenoppbyggingen.

Norge har støttet en rekke prosjekter for å bedre lovgivning, internasjonalt samarbeid og for å legge til rette for innsamling og destruksjon av håndvåpen i utsatte områder. Tilsammen er det fra norsk side gjennom de siste årene bevilget NOK 10–12 millioner pr. år til slike formål. Det er særlig prosjekter i SUS, på Balkan og i Afrika som har fått støtte.

Ulovlig våpenhandel

Innen FN, EU og i det multilaterale eksportkontroll-samarbeidet pågår drøftinger med sikte på å utvikle tiltak mot ulovlig våpenhandel. Mange av de væpnede konflikter i verden blir mer blodige og langvarige gjennom tilførsel av smuglede våpen. Det er en viktig og prioritert oppgave å utvikle mekanismer for å bekjempe denne virksomheten. Dette må skje ved at våpenproduserende land viser ansvar og vilje til å utøve bedre kontroll med egen eksport, og ved at man får større viten om an-

skaffelsesmetoder, våpenmeglere og andre mellommenn, frontselskaper osv. I de multilaterale eksportkontrollregimene utveksles informasjon, også etterretningsinformasjon, som ledd i kampen mot ulovlig våpenhandel. Det arbeides med å styrke rapporteringen om eksport av håndvåpen og lette våpen i 2003.

Wassenaar-samarbeidets retningslinjer for eksport av håndvåpen og lette våpen som er beskrevet ovenfor, vil også bidra til å forebygge ulovlig handel. Et norsk initiativ om å etablere kontroll med formidling av våpen mellom tredjeland ble også vedtatt, og vil danne et politisk forpliktende utgangspunkt for videre arbeid i 2003. Målet fra norsk side er å oppnå enighet om felles retningslinjer som forutsettes og etterleves nasjonalt. Dette vil i tilfelle også bidra til å forebygge ulovlig handel med våpen.

Viktig også i denne sammenheng er adekvat lovgivning og et effektivt eksportkontrollapparat. Norge har bistått en rekke land med å etablere lovverk og styrke eksportkontrollsystemet, herunder de baltiske land og flere av landene i Sentral- og Øst-Europa samt tidligere SUS-stater.

Etablering av eksportkontrollsystemer i potensielle transitt- og leverandørland har fått ny aktualitet etter terroranslagene i september 2001. De multilaterale eksportkontrollregimene har igangsatt drøftelser om hvordan slik dialog og assistanse kan skje. Målgruppene er bl.a. de tidligere SUS-landene, arabiske og nordafrikanske stater og land i sør-øst Asia.

5 Norsk forsvarsindustri og internasjonalt industrisamarbeid

Det norske forsvaret kjøper ca. 40 prosent av sitt materiell fra norsk industri, resten blir importert. Regelverket for innkjøp av forsvarsmateriell fra utenlandske leverandører forutsetter gjenkjøpsplikt dersom innkjøpet overstiger 75 millioner kroner. Gjenkjøpskravet er et viktig næringspolitisk virkemiddel ved at det er med på å skaffe norsk forsvarsindustri innpass i et marked som er dominert av nasjonale preferanser ved kjøp av materiell.

Reduserte forsvarsbudsjetter i allierte og nærtstående land de siste årene har medført at markedene har blitt mindre. Samtidig har den teknologiske utviklingen medført at forsvarsmateriell er blitt dyrere å utvikle, og et tettere samarbeid om utvikling og produksjon av nytt materiell er blitt nødvendig. For å overleve må norsk forsvarsindustri delta i internasjonalt samarbeid og være konkurransedyktig både på det nasjonale og det internasjonale marked.

Norsk forsvarsindustri er relativt nisjepreget, med høy kompetanse og avansert produksjonskapasitet innenfor avgrensede områder. Norske bedrifter blir ansett som interessante samarbeidspartnere bl.a. innenfor områdene kommunikasjon-, kontroll- og informasjonssystemer, missilteknologi, krutt og høyeksplosivt sprengstoff. Norge deltar derfor aktivt i internasjonalt samarbeid på forsvarsmateriellsektoren, i første rekke innenfor NATO og med andre nordiske land.

Som ledd i økt internasjonalisering og rask omstrukturering av forsvarsmateriellindustrien, ble det norsk-finsk-svenske selskapet Nammo AS

etablert i 1998. Det ble redegjort for dette i St.meld. nr. 45 (1998–99) om eksporten av forsvarsmateriell i 1999. Formålet med samarbeidet er å gjøre virksomheten konkurransedyktig internasjonalt gjennom samordning og konsentrasjon av produksjonen, og dermed levedyktig på lengre sikt.

Finland, Sverige og Norge har forhandlet en avtale til støtte for industrisamarbeid på forsvarsmateriellområdet. Avtalen ble underskrevet av de tre landenes forsvarsministre i tilknytning til nordisk forsvarsministermøte i Åbo, Finland, 8.–9. juni 2001. Danmark har senere sluttet seg til denne rammeavtalen. Samarbeidet innebærer at en eller flere deltakende stater, istedenfor å videreføre og utvikle egen produksjon, gir avkall på produksjon på eget territorium av de aktuelle produktene eller deler eller komponenter til disse. Avtalen gir gjensidige forsikringer om prioriterte leveranser i tilfelle krise og krig. Når det gjelder eksportkontrollreglene, tas det utgangspunkt i at avtalen ikke skal nødvendiggjøre endringer i de nasjonale regelverk som gjelder i dag, og at eksport til tredjeland skal reguleres slik at hver av avtalepartene enkeltvis kan kreve at produkter som kommer inn under avtalen ikke eksporteres til uønskede bestemmelsesland.

Det tas i tiden fremover sikte på å utarbeide samarbeidsavtaler med utgangspunkt i den nordiske industrisamarbeidsavtalen også for andre samarbeidsprosjekter enn Nammo.

6 Eksporten av forsvarsmateriell i 2002

Denne stortingsmeldingen er den åttende i rekken av meldinger til Stortinget om årlig eksport av forsvarsmateriell fra Norge.

Norske eksportører har siden 1. januar 1996 vært pålagt å rapportere om eksport av forsvarsmateriell beskrevet på liste I, samt tilknyttede tjenester. Siden 1997 har eksportørene også vært pålagt å rapportere om utførte reparasjoner for utenlandske oppdragsgivere knyttet til militært materiell omfattet av liste I.

I dette kapitlet gis det oversikter over eksporten av forsvarsmateriell basert på verdien av utførsel ved salg av varer, teknologi og tjenester som omfattes av liste I. Oversiktene inneholder ikke opplysninger om midlertidig utførsel av varer for demonstrasjon eller reparasjon eller varer som er eller vil bli returnert til Norge.

Eksporten av forsvarsmateriell og tjenester er fremstilt i syv tabeller:

Tabell 6.1: Mottakerland i henhold til varegruppene i liste I.

Tabell 6.2: Eksport av forsvarsmateriell fordelt på varegruppene i liste I.

Tabell 6.3: Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land.

Tabell 6.4: Eksport av forsvarsmateriell fordelt på regioner.

Tabell 6.5: Utførte tjenester knyttet til liste I.

Tabell 6.6: Reparasjoner foretatt i Norge for utenlandske oppdragsgivere.

Tabell 6.7: Eksport av forsvarsmateriell, tjenester og reparasjoner 1996–2001.

Det opplyses også om hvilke bedrifter som har rapportert om eksport av forsvarsmateriell i 2001.

Den samlede verdien av eksporten i 2002 var 2.354.621.000 kroner. Av dette utgjør tjenester 16.662.000 kroner og reparasjoner for utenlandske eiere 41.976.000 kroner. I 2001 var eksportverdien 1.680.603.000 kroner. I de øvrige år siden 1996 har den årlige eksportverdien ligget mellom 1.1–1.3 milliarder kroner. Økningen i 2002 skyldes en særlig vekst i eksporten til Australia, Canada, Frankrike, Italia, Spania, Storbritannia, Tyrkia og USA.

På bakgrunn av bedringen av menneskerettig-

hetssituasjonen i landet, ble det i desember 1999 gitt tillatelse til leveranser av Penguin sjømålsmissiler til det tyrkiske sjøforsvaret. Økningen i 2002 skyldes også at leveransene av sjømålsmissiler som ble innvilget til Tyrkia i 1999 i hovedsak ble gjennomført i 2002. Kontrakten inneholdt en opsjon for levering av ytterligere 9 stk. sjømålsmissiler som ble innvilget i november 2001. Det ble ikke foretatt leveranser under denne lisensen i 2002, og gyldighetsfristen er forlenget til november 2003. Tillatelser for utførsel av reservedeler for vedlikehold av tidligere levert utstyr har vært innvilget.

De største mottakerne av forsvarsmateriell fra Norge er NATO-landene, de nordiske land og andre europeiske land. De største mottakere av kategori A-materiell (våpen og ammunisjon) var Australia, Hellas, Spania, Sveits, Sverige, Tyrkia og USA. Når det gjelder B-materiell (annet militært materiell, f.eks. kommunikasjonssystemer) var de største mottakerne fra Norge i 2002 Canada, Hellas, Italia, Storbritannia, Sverige, Tyskland og USA. I tillegg har bl.a. Brasil, Egypt, Chile, De forente arabiske emirater, Hong Kong, Japan, Kroatia, Kuwait, Latvia, Macau, Malaysia, Polen, Saudi-Arabia, Singapore, Slovakia, Sør-Afrika, Sør-Korea og Thailand mottatt norsk forsvarsmateriell.

Norsk forsvarsindustri produserer og eksporterer i liten grad komplette våpensystemer. Unntaket er sjømålsmissiler. Eksporten av sjømålsmissiler bidro i stor grad til økningen i eksporten i 2002. I tillegg utgjorde komponenter, deler, elektronisk utstyr og sprengstoff den overveiende del av eksporten. Slike innsatsvarer inngår sammen med andre deler i ferdige utenlandske produkter.

Norge har i internasjonal sammenheng en relativt beskjeden eksport av forsvarsmateriell. Ifølge tall fra SIPRI¹ var Norge på 26. plass blant verdens leverandører av konvensjonelle våpen i perioden 1996–2000. Til sammenligning var Australia på 15., Canada på 14., Sverige på 13., Kina på 9., Italia på 8., Nederland på 7., og Tyskland på 5. plass. I 2001 var Norge på 19. og Sverige på 11. plass. Tyskland, Nederland, Australia, Canada, Italia og Kina lå på

¹ Kilde: SIPRI Yearbook 2002: Armaments, Disarmament and International Security.

samme nivå i 2001 som gjennomsnittet for 1996–2000.

I femårsperioden 1997–2001 falt gjennomsnittsnivået for internasjonal våpenhandel. Dette kan i første omgang forklares med at USA leverte mindre enn tidligere. Til tross for en reduksjon i eksporten av konvensjonelle våpen på 65% siden 1998, var USA den største leverandøren i gjennomsnitt i perioden 1997–2001. I den samme perioden var Russland den nest største leverandøren. En økning i eksporten på 24% fra 2000 til 2001 gjorde Russland til den største leverandøren av konven-

sjonelle våpen i 2001. Andre store leverandører var Frankrike, Storbritannia, Tyskland, Ukraina, Nederland, Italia og Kina.

Den desidert største mottaker av konvensjonelle våpen i 2001 var Kina, med en vekst på 44% fra 2000. India økte sin import med 50% i forhold til 2000, og var dermed den tredje største mottaker av konvensjonelle våpen i 2001. Andre store importører av konvensjonelle våpen i perioden 1997–2001 var ifølge SIPRI Taiwan, Saudi Arabia og Tyrkia. Norge var her på 27. plass, Sverige nr. 32, Sveits nr. 19, Finland nr. 14 og Storbritannia nr. 12.

Tabell 6.1 Oversikt over mottakerland etter varegruppene i liste I

Varegruppe	Mottakerland
1. Håndvåpen m.v. for militært eller annet formål.	Danmark, Finland, Italia, Sverige, USA
2. Artilleri m.v.	Sverige, USA
3. Missilsystemer, bomber, raketter, torpedoer, land- og sjøminer, håndgranater.	Australia, Tyrkia
4. Ildledningsutstyr, søkerutstyr, utstyr for håndtering m.v. av materiell nevnt under pkt. 2 og 3.	Sveits, Tyskland, Italia, USA
5. ABC-våpen m.v.	Ingen
6. Ammunisjon, sprengstoff m.v.	Østerrike, Australia, Belgia, Brasil, Canada, Sveits, Chile, Tyskland, Danmark ¹ , Spania, Finland, Frankrike, Storbritannia, Hellas, Italia, Japan, Sør-Korea, Kuwait, Malaysia, Nederland, Polen, Sverige, Singapore, USA, Sør-Afrika
7. Elektronisk utstyr m.v., ikke nevnt under pkt. 4.	De forente arabiske emirater, Australia, Belgia, Brasil, Canada, Sveits, Tyskland, Egypt, Spania, Finland, Frankrike, Storbritannia, Hellas, Irland, Italia, Japan, Kuwait, Macau, Polen, Saudi-Arabia, Sverige, Slovakia, USA
8. Fartøyer m.v.	Ingen
9. Luftfartøyer og romfartøyer, spesielt konstruert eller modifisert for militært formål.	Ingen
10. Beltebiler, amfibiebiler og andre kjøretøyer spesielt konstruert eller modifisert for militært formål, unntatt ikke-pansrede og ubevæpnede kjøretøyer konstruert for kjøring på vei; stridsvogner, militære bergningsvogner.	Storbritannia
11. Beskyttelses- og redningsutstyr m.v.	Ingen
12. Hangarer, tilfluktsrom og andre bygninger spesielt konstruert eller modifisert for militært formål.	Ingen
13. Kamouflasjemateriell.	Ingen
14. Fotomateriell.	Ingen
15. Intendanturmateriell spesielt utviklet eller modifisert for militært formål.	Ingen
16. Materiell spesielt konstruert eller modifisert for opplæring i bruk eller vedlikehold av produkter under 1 – 15 ovenfor.	De forente arabiske emirater, Sverige

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2002, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Varegruppe	Mottakerland
17. Komponenter, deler, delsystemer og tilleggsutstyr spesielt konstruert eller modifisert for produkter under 1 – 16 ovenfor.	Australia, Belgia, Canada, Sveits Chile, Tyskland, Danmark, Egypt, Spania, Finland, Frankrike, Storbritannia, Hellas, Irland, Italia, Japan, Luxembourg, Malaysia, Nederland, Polen, Saudi-Arabia, Sverige, Singapore, Thailand, Tyrkia, USA, Sør-Afrika
18. Programvare.	Storbritannia
19. Materialer, maskiner, verktøy m.v.	Canada, Sveits, Tyskland, Spania, Frankrike, Hellas, Nederland, Sverige, Tyrkia, USA
20. Teknologi, spesielt knyttet til produkter under 1–19 ovenfor.	Ingen

¹ Danmark, her inkl. Grønland

Tabell 6.2 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på varegruppene i liste I (i tusen kroner).

Varegruppe	Eksport
1. Håndvåpen m.v. for militært eller annet formål.	3446
2. Artilleri m.v.	12976
3. Missilsystemer, bomber, raketter, torpedoer, land- og sjøminer, håndgranater.	266283
4. Ildledningsutstyr, søkerutstyr, utstyr for håndtering m.v. av utstyr nevnt under pkt. 2 og 3.	119216
5. ABC-våpen m.v.	0
6. Ammunisjon, sprengstoff m.v.	304236
7. Elektronisk utstyr m.v., ikke nevnt under pkt. 4.	177544
8. Fartøyer m.v.	0
9. Luftfartøyer og romfartøyer, spesielt konstruert eller modifisert for militært formål.	0
10. Beltebiler, amfibiebiler og andre kjøretøyer spesielt konstruert eller modifisert for militært formål, unntatt ikke-pansrede og ubevæpnede kjøretøyer konstruert for kjøring på vei; stridsvogner, militære bergningsvogner.	40
11. Beskyttelses- og redningsutstyr m.v.	0
12. Hangarer, tilfluktsrom og andre bygninger spesielt konstruert eller modifisert for militært formål.	0
13. Kamouflasjemateriell.	0
14. Fotomateriell.	0
15. Intendanturmateriell spesielt utviklet eller modifisert for militært formål.	0
16. Materiell spesielt konstruert eller modifisert for opplæring i bruk eller vedlikehold av produkter under 1 – 15 ovenfor.	820
17. Komponenter, deler, delsystemer og tilleggsutstyr spesielt konstruert eller modifisert for produkter under 1 – 16 ovenfor.	1387742
18. Programvare.	7452
19. Materialer, maskiner, verktøy m.v.	16228
20. Teknologi, spesielt knyttet til produkter under 1 – 19 ovenfor.	0
Sum	2295983

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2002, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 6.3 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på land (i tusen kroner).

Land	Kategori A-materiell	Kategori B-materiell	Totalt
Australia	280213	2474	282687
Belgia	164	641	805
Brasil	231	115	346
Canada	8965	141934	150899
Chile	455	115	570
Danmark ¹	13503	5548	19051
Finland	42974	30274	73248
Frankrike	17764	25738	43502
Hellas	52452	194201	246653
Italia	16893	59244	76137
Japan	1230	69	1299
Kuwait	1320	253	1573
Malaysia	9073	248	9321
Nederland	18	10840	10858
Polen	25	299	324
Singapore	586	30	616
Spania	51727	4952	56679
Storbritannia	23186	70290	93476
Sveits	49894	9423	59317
Sverige	40152	118484	158636
Sør-Afrika	859	30	889
Sør-Korea	1802	0	1802
Thailand	2746	0	2746
Tyrkia	184508	52	184560
Tyskland	20794	61940	82734
USA	97367	535735	633102
Østerrike	620	0	620
<i>Land som bare har mottatt materiell i kategori B:</i>			
De forente arabiske emirater	0	17347	17347
Egypt	0	14530	14530
Irland	0	209	209
Luxembourg	0	1329	1329
Macau	0	140	140
Saudi-Arabia	0	67058	67058
Slovakia	0	2920	2920
Sum	919521	1376462	2295983

¹Danmark, her inkl. Grønland

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2002, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 6.4 Eksport av forsvarsmateriell fordelt på regioner (i tusen kroner)

Region	Kategori A-materiell	Kategori B- materiell	Totalt
NATO	486804	1112743	1599547
Norden ellers	83688	148758	232446
Europa ellers	50514	12552	63066
Latin-Amerika	686	230	916
Australia/New Zealand	280213	2474	282687
Asia	16757	85005	101762
Afrika	859	14560	15419
Andre	0	140	140
Sum	919521	1376462	2295983

Tabell 6.5 Tjenester for utenlandske oppdragsgivere i 2002 (i tusen kroner)

Land	Posisjon i kontroll-liste I	Totalt
De forente arabiske emirater	7	700
Australia	20	842
Canada	17	120
Storbritannia	18	15000
Sum		16662

Tabell 6.6 Reparasjoner foretatt i Norge for utenlandske oppdragsgivere i 2002 (i tusen kroner)

Land	Posisjon i liste I	Totalt
Australia	17	12
Belgia	17	0
Canada	7, 16, 17	276
Danmark	6, 7, 17	1867
De forente arabiske emirater	7	0
Finland	6, 7, 17	349
Frankrike	17	0
Hellas	17	12222
Hong Kong	7	190
Irland	7	8
Israel	17	0
Italia	17	0
Japan	7	49
Malaysia	6	0
Nederland	6, 7, 17	752
New Zealand	6	0
Oman	7	43
Singapore	6	0
Slovakia	7	0
Spania	6, 7	120
Storbritannia	6, 7, 17	444
Sveits	1, 6, 17	0
Sverige	2, 6, 7, 17, 19	5099
Tyrkia	17	686
Tyskland	1, 17	41
USA	2, 4, 6, 7, 17, 19	19818
Sum		41976

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2002, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Tabell 6.7 Eksporten av forsvarsmateriell og utførte tjenester og reparasjoner fordelt på årene 1998–2002 (i tusen kroner)

	1998	1999	2000	2001	2002
A-materiell	4812220	583461	445935	729022	919521
B-materiell	558351	643985	615233	873658	1376462
Tjenester	42138	17200	81768	68762	16662
Reparasjoner	53582	55681	26341	9161	41976
Sum	1135291	1300327	1169277	1680603	2354621

Bedrifter som har rapportert om eksport av forsvarsmateriell i 2002

Alvis Moelv AS²

AME AS

ARC AS

Bakelittfabrikken AS

Bandak AS

Caseb AS

Det Norske Veritas

Dyno Nobel ASA

Engelsrud Fyrverkerifabrikk AS

Ericsson AS

Exide Sønnak AS

Flextronics International Norway A/S

Forsvarets logistikkorg. FLO/Hovedarsenalet

Hausken

Henriksen, H. mek verksted A/S

Kitron Kongsberg AS

Kongsberg Defence and Aerospace AS

Kongsberg Defence Communication ANS

Kongsberg Maritime Ship System AS

Kongsberg Protech A/S

Kongsberg Small Arms AS

Krico Norway AS

Kværner Eureka AS

Landrø, Magne A/S

Nammo Raufoss ASA

Natech AS

Nera Networks AS

Norma AS

Obsima AS

OKT Norge AS

Utenriksdepartementet

tilrår:

Tilråding fra Utenriksdepartementet av 15. mai 2002 om eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2002, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid, blir sendt Stortinget.

Vedlegg 1

Utenriksdepartementets forskrifter av 10. januar 1989 til gjennomføring av utførselsreguleringen for strategiske varer, tjenester og teknologi, med senere endringer

I medhold av lov om kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi m.v. av 18. desember 1987, § 1, jfr. Kgl. res. av 18. desember 1987 nr. 967, har Utenriksdepartementet fastsatt følgende forskrifter:

§ 1¹

- a) Ved utførsel av visse varer og tilhørende teknologi kreves det tillatelse (utførselslisens) fra Utenriksdepartementet. Lisensplikten gjelder også ved utførsel av slike varer fra lager for ufortolde varer. Likeledes kreves det tillatelse ved utførsel av nærmere angitt teknologi (herunder immaterielle ytelser, tekniske data-pakker og produksjonsrettigheter for varer), og visse tjenester.
- b) Utenriksdepartementet utarbeider lister over disse varer og tilhørende teknologi. Departementet avgjør i tvilstilfeller om en vare eller teknologi er lisenspliktig eller ikke. Departementet kan foreta endringer i listene.
- c) Listene omfatter: Liste I: Våpen, ammunisjon, annet militært materiell og tilhørende teknologi. Liste II: Strategiske varer og tilhørende teknologi som ikke er dekket av liste I.
- d) Tjenester knyttet til varer og teknologi på listene I og II, samt tjenester for øvrig som direkte kan tjene til å utvikle et lands militære evne, som ytes i utlandet eller her i landet for bruk i utlandet, krever tillatelse fra Utenriksdepartementet.
- e) Ved utførsel av varer og teknologi på listene I og II samt ved tjenesteytelser i forbindelse med slike varer og teknologi, kan Utenriksdepartementet kreve sluttbrukererklæringer.
- f) Uten hensyn til Utenriksdepartementets lister er det lisensplikt for utførsel av enhver vare, teknologi og tjeneste til militær bruk til områ-

der hvor det er krig eller krig truer eller til land hvor det er borgerkrig.

- g) Uten hensyn til Utenriksdepartementets lister er det lisensplikt for utførsel av enhver vare, teknologi og tjeneste i de tilfelle der eksportøren er kjent med at varen, teknologien eller tjenesten er beregnet for eller vil bli brukt i forbindelse med utvikling, produksjon, vedlikehold, lagring, deteksjon, identifikasjon eller destruksjon av kjernevåpen, kjemiske eller biologiske våpen. Tilsvarende regler gjelder i forbindelse med utvikling, produksjon, vedlikehold eller lagring av missiler som kan levere slike våpen.
- h) Handel, formidling eller annen bistand ved salg av de militære varer og teknologi som omfattes av liste I fra et fremmed land til et annet, er ikke tillatt for personer som har bopel eller oppholdssted i Norge og norske selskaper, stiftelser og sammenslutninger uten tillatelse fra Utenriksdepartementet.

§ 2

Forhold som at bindende avtaler er inngått eller at betaling er mottatt vil ikke kunne legges til grunn for innvilgelse av utførselstillatelse. Ved salg av lisenspliktige varer til utlandet bør det derfor tas forbehold om at søknad om utførselstillatelse vil bli innvilget.

§ 3²

Unntatt fra lisensplikten i § 1 er:

- utgangsstoffer («precursors») for kjemiske våpen når det aktuelle stoffet utgjør mindre enn 10 vektprosent i en blanding eller inngår som en normal bestanddel i en forbruksvare emballert for personlig bruk. For stoffene 4, 23 og 29 under pkt. 1C350 i liste II er grensen 0,1 vektprosent.
- varer i utenlandsk eie som returneres til utlan-

¹ Endret ved Utenriksdepartementets forskrifter av 1. desember 1990, 9. desember 1992, 2. januar 1995, 1. august 1997 og 4. januar 2000.

² Endret ved Utenriksdepartementets forskrifter av 2. januar 1995, 15. januar 1996, 1. august 1997 og 4. januar 2000.

det etter å ha vært midlertidig innført til Norge i forbindelse med utstilling eller demonstrasjon. Unntaket gjelder ikke varer på liste I, redningsutstyr og oljevernutstyr som utføres i forbindelse med hjelpeaksjoner, våpen som tollekspederes med blankett «Erklæring om midlertidig utførsel av jakt- eller konkurransevåpen» (Justisdepartementets forskrifter om skytevåpen, våpendeler og ammunisjon av 25. januar 1963, del V), varer som utføres til den europeiske romorganisasjonen ESA, eller en representant for denne, og som er strengt nødvendige for organisasjonens offisielle virksomhet (artikkel VI i Vedlegg I til ESA-konvensjonen), varer i direkte transitt når adressat og bestemmelsesland er uendret i forhold til hva som er oppgitt ved utklarering av varene fra eksportlandet. Unntaket gjelder ikke varer på liste I, varer, teknologi og tjenester til bruk for den norske befolkning og til norske bedrifter på Svalbard og Jan Mayen, varer, tjenester og teknologi til bruk på den norske del av kontinentalsokkelen, varer, tjenester og teknologi til bruk ombord på norskeide skip under norsk flagg, og norskeide luftfartøyer, i utenriksfart.

4³

Utenriksdepartementets tillatelse til utførsel av varer som er lisenspliktige i henhold til § 1, gis i form av utførselslisens etter søknad på fastsatt skjema.

Når det gjelder søknader om tillatelser til utførsel av teknologi eller tjenesteytelser som nevnt i § 1, fremmes søknad i brev form. Tillatelse vil likeledes bli gitt i brev form.

Eksportøren plikter å legge fram alle opplysninger og den dokumentasjon som Utenriksdepartementet finner nødvendig for behandling av søknaden.

Søknaden skal være undertegnet av eksportøren eller den som har fullmakt til å handle på eksportørens vegne.

5

Tillatelse til utførsel av varer og teknologi, samt utførsel av tjenester kan ikke overdras til andre uten tillatelse fra Utenriksdepartementet.

³ Endret ved Utenriksdepartementets forskrift av 4. januar 2000.

§ 6

Eksportøren skal påse:

- at varer, teknologi eller tjenester som utføres er i samsvar med innvilget tillatelse,
- at varer, teknologi eller tjenester som utføres går til det bestemmelsessted som framgår av tillatelsen,
- at varer, teknologi eller tjenester som utføres ikke fraviker de kvanta eller beskrivelser som framgår av utførselstillatelsen,
- at utførselen skjer innen den gyldighetsfrist som er satt i utførselstillatelsen,
- at særlige vilkår som er satt i utførselstillatelsen er oppfylt.

§ 7

Ved utførsel av varer som deklarerer gjennom tollvesenet skal utførselstillatelsen (utførselslisensen) legges fram for tollvesenet i original (ikke fotokopi eller liknende). Tollvesenet skriver av på lisensen det kvantum som blir utført, samt angir utførselsdatoen. Blir de varer lisensen er innvilget for utført i flere sendinger, må det påses at disse tilsammen ikke overstiger det kvantum lisensen er innvilget for. Tollvesenet tilbakeleverer utførselslisensen til eksportøren etter at avskrivningen er foretatt.

§ 8

Ved søknad om forlenging av tillatelsens gyldighetsfrist skal den sendes Utenriksdepartementet med redegjørelse av grunnen til at fristen ønskes forlenget. Det samme gjelder søknad om endring av tillatelsen. Søknaden sendes inn i form av brev.

Tilføyelser, strykninger og andre rettinger på en utførselstillatelse kan bare foretas av Utenriksdepartementet.

§ 9

Dersom en innvilget utførselstillatelse ikke nyttes, eller ikke kan nyttes i overensstemmelse med anførte vilkår, skal tillatelsen straks sendes tilbake til Utenriksdepartementet med redegjørelse om hvorfor utførselen ikke kan gjennomføres.

§ 10

Tap av innvilget utførselstillatelse meldes skriftlig til Utenriksdepartementet av eksportøren eller den som har fullmakt til å handle på eksportørens vegne.

§ 11

Eksportøren (lisensinneholderen) skal beholde den nyttede tillatelse i tre år fra den dag gyldighetsfristen for tillatelse utløper. Eksportøren plikter å sende tillatelsen til Utenriksdepartementet for kontroll dersom dette blir pålagt.

§ 12⁴

Det kan settes vilkår for innvilgning av utførselstillatelse. Vilkårene skal være forenlige med lovens formål.

§ 13⁵

Utførselstillatelse gitt i medhold av denne forskrift kan tilbakekalles dersom lisensinneholder vesentlig misbruker tillatelsen eller vesentlig misligholder vilkårene i denne. En tillatelse kan også tilbakekalles dersom det fremkommer nye eller endrede fakta eller skjer endringer i politiske forhold i mottakerstaten eller området, som vesentlig endrer det grunnlaget tillatelsen ble gitt på. For øvrig gjelder de alminnelige reglene om omgjøring av enkeltvedtak.

§ 14

Utenriksdepartementet kan gjøre unntak fra disse forskrifter.

§ 15

Disse forskrifter trer i kraft 15. februar 1989.

⁴ Ny § 12 ved Utenriksdepartementets forskrift av 4. januar 2000.

⁵ Ny § 13 ved Utenriksdepartementets forskrift av 4. januar 2000.

Vedlegg 2**Retningslinjer av 28. februar 1992 for Utenriksdepartementets behandling av søknader om eksport av våpen, militært materiell, samt teknologi og tjenester for militære formål****I. Formål og anvendelsesområde**

Disse retningslinjene er veiledende for Utenriksdepartementets behandling av søknader om eksport av våpen, militært materiell, samt teknologi og tjenester for militære formål.

Reglene for lisensinnvilgelse gjelder ikke for leveranser av ubetydelig omfang og som ikke er for militær bruk eller for politibruk.

Utgangspunktet for eksportreguleringen er følgende formuleringer i Regjeringens erklæring av 11. mars 1959 og Stortingets vedtak av samme dato:

Regjeringens erklæring:

«Det skal ved avgjørelsen legges vekt på de utenriks- og innenrikspolitiske vurderinger, og hovedsynspunktet bør være at Norge ikke vil tillate salg av våpen og ammunisjon til områder hvor det er krig eller krig truer, eller til land hvor det er borgerkrig.»

Stortingets vedtak:

«Stortinget tar til etterretning den erklæring Statsministeren på vegne av Regjeringen har lagt frem. Stortinget vil sterkt understreke at eksport av våpen og ammunisjon fra Norge bare må skje etter en omhyggelig vurdering av de uten- og innenrikspolitiske forhold i vedkommende område. Denne vurdering må etter Stortingets mening være avgjørende for om eksport skal finne sted.»

Regjeringen anser Stortingets vedtak som et bindende pålegg, og eksportreguleringen skal sikre at det blir fulgt.

For gjennomføringen av reguleringen anvendes lov av 18. desember 1987 nr. 93 om kontroll med eksport av strategiske varer, tjenester og teknologi m.v. (heretter kalt eksportkontroll-loven), samt forskrifter av 10. januar 1989 nr. 51 til gjennomføring av utførselsreguleringen for strategiske varer, tjenester og teknologi (heretter kalt forskriftene).

Retningslinjene er veiledende, og fastsetter hvilke prinsipper det skal legges vekt på ved

Utenriksdepartementets behandling av søknader om eksport av forsvarsmateriell med hjemmel i eksportkontroll-loven og forskriftene. Retningslinjene skal legges til grunn ved vurderingen av søknader om utførselslisens og tilatelse etter forskriftenes § 1, med referanse til liste I i Utenriksdepartementets utførselsmelding (Våpen, ammunisjon og annet militært materiell).

3. Den militærtekniske utvikling siden 1959 har medført at de hensyn som Regjeringens erklæring og Stortingets vedtak tok utgangspunkt i, bare kan ivaretas gjennom en eksportregulering som favner videre enn det som umiddelbart følger av ordlyden til erklæring og vedtak. Retningslinjene skal sikre dette. De gjelder således ikke bare ved behandling av søknader om eksportlisens for våpen og ammunisjon, men også for annet materiell, konstruert eller modifisert for militært formål, (se kap. IV nedenfor), ved delleveranser (se kap. VI), samt for teknologi og tjenesteyting (se henholdsvis kap. V og VII).
4. Ved behandlingen av lisenssøknader må man ha for øye at lisensplikten i mange tilfeller går lenger enn den hjemmel man har etter eksportkontroll-lovens § 1 til å nekte utførsel. Før det gis avslag på søknad om lisens, må det således være godtgjort at vilkårene er oppfylt etter loven. Ved behandling av lisenssøknader for eksport av varer med begrenset militær verdi, ved delleveranser og ved eksport av teknologi og tjenester, er det særlig viktig at det foretas en slik vurdering av hjemmelsgrunnlaget.

II. Landgrupper og varekategorier

1. For å lette behandlingen av lisenssøknader, anvendes følgende landgrupper:

Landgruppe 1 består av de nordiske land og NATOs medlemsland. I tillegg består gruppen

¹ Tidligere pkt. 4 om COCOM utgått 1. februar 1995.

av andre land som kan godkjennes av departementet som mottakere av våpen.

Landgruppe 2 består av land som befinner seg i et område hvor det er krig eller krig truer, land hvor det er borgerkrig eller land hvor en omhyggelig vurdering av de uten- og innenrikspolitiske forhold i vedkommende område tilsier at eksport av våpen og militært materiell ikke bør finne sted, eller land som rammes av en boikottbeslutning av FN's Sikkerhetsråd.

Landgruppe 3 består av land utenfor gruppe 1 og 2 som Norge ikke selger våpen og ammunisjon til, men som kan motta annet materiell, konstruert eller modifisert for militært formål.

2. Følgende varekategorier innføres: *Varekategori A:*

Våpen, ammunisjon og visse typer militært materiell.

Denne omfatter våpen og ammunisjon av alle slag. Den omfatter i tillegg annet materiell som vil kunne benyttes med vesentlig virkning til å påvirke de militære styrkeforhold ut over nærområdet, herunder materiell for havovervåking og elektroniske tiltak mot satellittbårne systemer.

Varekategori B:

Annet materiell, konstruert eller modifisert for militært formål.

Denne omfatter annet materiell, konstruert eller modifisert for militært formål, som er beskrevet i liste I i Utenriksdepartementets utførelsesmelding (Våpen, ammunisjon og annet militært materiell) og som ikke har egenskaper eller bruksområder slik de er definert for varekategori A.

III. Samarbeids- og utviklingsprosjekter

Eksport av varer, tjenester og teknologi til land Norge har samarbeidsavtaler med skal tillates dersom leveransen finner sted under et prosjekt som er godkjent av norske myndigheter med det hovedsiktemål å ivareta samarbeidslandenes egne forsvarsbehov. Dersom det ferdige produkt ikke fremstår som norsk, kan det reeksporteres etter samarbeidslandets eksportkontroll-regler.

IV. Flernasjonale produkter

Ved samarbeidsprosjekter som er av en slik art at det ferdige produkt fremstår med flernasjonal identitet, kan produksjonslandets eksportkontroll-regler legges til grunn ved eksport til tredjeland.

I forbindelse med godkjenningen av samarbeidsprosjektet skal eksportvilkårene for det ferdi-

ge produkt til tredjeland avtales mellom de berørte lands myndigheter.

V. Eksport av varer med selvstendig funksjon

1. Eksportsøknaden behandles uavhengig av om utførselen til mottakerlandet skjer direkte eller indirekte.
2. Leveranser av kategori A-produkter kan ikke finne sted til andre sluttbrukere enn statlige myndigheter. Hovedsynspunktet bør være at leveranser av kategori A- og kategori B-produkter ikke kan finne sted til land i gruppe 2.
3. a) For eksport av varer i kategori A vil det normalt kunne tilstås eksportlisens dersom kunden er, eller opptrer på vegne av, forsvarsmyndigheter i land i gruppe 1. Dokumentasjon må godtgjøre dette.

Lisensiering av leveranser under denne kategori til land utenfor gruppe 1 vil kreve regjeringsbehandling, og innvilgelse forutsetter fremlegging av myndighetsbekreftet sluttbrukererklæring med reeksport-klausul, dvs. erklæring som fastslår at reeksport ikke må finne sted uten norske myndigheters godkjenning.

- b) For eksport av varer i kategori B skal det tilstås lisens for land i gruppe 1 og 3.

Dokumentasjon som godtgjør sluttbrukeren, skal kreves.

VI. Eksport av teknologi, herunder bl. a. produksjonsrettigheter og datapakker

1. Med teknologi menes her innsikt som er avgjørende for å utvikle, produsere, vedlikeholde eller bruke en vare. Det er overføring av produksjonsrettigheter som er den vanligste form for teknologi-eksport fra Norge.
2. Søknad om overføring av produksjonsrettigheter skal behandles med sikte på å sikre at overføringen ikke har som formål å omgå norsk eksportregulering.
3. Ved eksport av teknologi som inngår i samarbeidsavtaler med bedrifter eller myndigheter i andre land, skal tillatelse gis når avtalen er godkjent av norske myndigheter.
4. Ved behandlingen av søknader for eksport som ikke er ledd i myndighetsgodkjent samarbeid, skal det bringes på det rene hvilken kategori det ferdige produkt vil tilhøre.
 - a) Dersom det dreier seg om produksjonsrettigheter for en vare i kategori A, kan tillatelse bare gis for overføring til land i gruppe 1

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2002, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

og etter tilsvarende prinsipper som for øvrig gjelder for eksport av varer under denne kategorien.

Som vilkår for tillatelsen skal den norske selger av produksjonsrettighetene dessuten pålegges å innarbeide i kontraktsbetingelsene forbehold om at eventuell sublisensiering av produksjonsrettigheter vil bli forelagt norske myndigheter for godkjenning. Utenriksdepartementet skal behandle søknad om sublisensiering på samme måte som overføring av produksjonsrettighetene direkte fra Norge.

- b) For overføring av produksjonsrettigheter til varer i kategori B skal tillatelse i alminnelighet gis for land i gruppe 1 og 3. Utenriksdepartementets krav til dokumentasjon og kontraktbetingelser må i disse tilfeller bero på en konkret vurdering hvor bl. a. produktets egenskaper, produksjonslandets egen eksportpolitikk og skadevirkningene ved eventuell eksport til uønskede mottakere, tas i betraktning.

Ved andre typer teknologioverføringer kan det ikke oppstilles detaljerte retningslinjer. Vurderingen av eksportsøknaden vil måtte avhenge av i hvilken grad teknologi-overføringen knytter seg til et produkts militære funksjon. Jo mer dette er tilfelle, dess mer skal vurderingen av en søknad basere seg på retningslinjene for eksport av ferdigproduktet i tilsvarende varekategori.

VII. Del-leveranser

Ved del-leveranser menes leveranser av varer som ikke har noen selvstendig funksjon.

Ved del-leveranser under samarbeidsavtaler med bedrifter eller myndigheter i andre land, skal utførselslisens gis når avtalen er godkjent av norske myndigheter. Det er da en forutsetning at de norske deler eller komponenter samordnes med deler fra andre leveringskilder, og at det ferdige produkt ikke fremstår som norsk.

Det kan i disse tilfellene avstås fra dokumentasjon for sluttbruk av det ferdige produkt.

For del-leveranser til prosjekter som ikke er myndighetsgodkjente, og der leveransen er basert på markedstilgjengelig teknologi og på grunnlag av kundens produktbeskrivelse, skal lisens i alminnelighet innvilges til de land som ikke tilhører gruppe 2, dersom det ferdige produkt ikke fremstår som norsk. Dokumentasjon

for sluttbruk av det ferdige produkt skal ikke kreves.

4. Søknad om eksportlisens for del-leveranser av annen type enn nevnt i pkt. 2 og 3 skal behandles på samme måte som ved eksport av sluttproduktet. Bestemmelsen i Kap. I, punkt 1 skal imidlertid kunne begrunne fravik av denne regel.

VIII. Tjenesteytelser

1. Tjenesteytelser kan være knyttet til utvikling, produksjon, vedlikehold og bruk av et produkt, men behøver ikke være knyttet til noe produkt for å måtte ha tillatelse etter forskriftenes § 1, pkt. e og g. Militær planlegging vil også være omfattet.
2. For tjenesteytelser som er tilknyttet militært materiell under kategori A og B, og som utgjør en vesentlig forutsetning for materiellets utvikling, produksjon, vedlikehold eller bruk, skal det gjelde tilsvarende vilkår for innvilging av tillatelse for tjenesteytelser som ved eksportlisens for selve produktet. Dersom tjenesten har en løsere tilknytning til produktet, kan en mindre streng praksis overveies.
3. For tjenester som ikke er konkret knyttet til en vare, men som vedrører militær planlegging, skal tillatelse normalt innvilges til land i gruppe 1 og ikke innvilges til land i gruppe 2. Innvilgelse til andre mottakerland må vurderes konkret med utgangspunkt i tjenesteytelsens antatte militære og mulige politiske virkning, og godkjennes av departementet.

IX. Prosedyreregler

1. Søknader som behandles etter disse retningslinjer, bør være ferdigbehandlet av Utenriksdepartementet senest etter 12 uker for kategori A-produkter og senest etter 6 uker for øvrige søknader.
2. Ved vurdering av tekniske sider og bruksområde for produkt, teknologi, data-pakke eller tjeneste konsulteres om nødvendig Forsvarsdepartementet ved Forsvarets forskningsinstitutt.
3. Dersom søknaden om eksport berører viktige forsvarsspørsmål eller materiell-samarbeid med andre land, skal uttalelse innhentes fra Forsvarsdepartementet.
4. Dersom søknaden om eksport berører viktige norske næringsinteresser, skal uttalelse innhentes fra Næringsdepartementet.

Vedlegg 3**Oversikt over medlemskap i de multilaterale eksportkontrollregimene**

Tabell 3.1

Land	Zangger-komiteen	Nuclear Suppliers Group (NSG)	Australia-gruppen	Regimet for eksportkontroll av missilteknologi (MTCR)	Wassenaar-samarbeidet
Argentina	x	x	x	x	x
Australia	x	x	x	x	x
Belgia	x	x	x	x	x
Brasil	-	x	-	x	-
Bulgaria	x	x	x	-	x
Canada	x	x	x	x	x
Danmark	x	x	x	x	x
Finland	x	x	x	x	x
Frankrike	x	x	x	x	x
Hellas	x	x	x	x	x
Hviterussland	-	x	-	-	-
Irland	x	x	x	x	x
Island	-	-	x	x	-
Italia	x	x	x	x	x
Japan	x	x	x	x	x
Kasakhstan	-	x	-	-	-
Kina	x	-	-	-	-
Kypros	-	x	x	-	-
Latvia	-	x	-	-	-
Luxembourg	x	x	x	x	x
Nederland	x	x	x	x	x
New Zealand	-	x	x	x	x
Norge	x	x	x	x	x
Polen	x	x	x	x	x
Portugal	x	x	x	x	x
Romania	x	x	x	-	x
Russland	x	x	-	x	x
Slovakia	x	x	x	-	x
Slovenia	x	x	-	-	-
Spania	x	x	x	x	x
Storbritannia	x	x	x	x	x
Sveits	x	x	x	x	x
Sverige	x	x	x	x	x
Sør-Afrika	x	x	-	x	-
Sør-Korea	x	x	x	x	x
Tsjekia	x	x	x	x	x
Tyrkia	x	x	x	x	x
Tyskland	x	x	x	x	x
Ukraina	x	x	-	x	x
Ungarn	x	x	x	x	x

Eksport av forsvarsmateriell fra Norge i 2002, eksportkontroll og internasjonalt ikke-spredningssamarbeid

Land	Zangger- komiteen	Nuclear Suppliers Group (NSG)	Australia- gruppen	Regimet for eksport- kontroll av missil- teknologi (MTCR)	Wassenaar- samarbeidet
USA	x	x	x	x	x
Østerrike	x	x	x	x	x
Sum	35	40	33	33	33

EU-kommisjonen deltar i Australia-gruppen, samt som observatør i Nuclear Suppliers Group.
Endringer i 2002: Kasakhstan ble tatt opp som medlem i Nuclear Suppliers Group.
(Informasjon om eksportkontroll- og ikke-spredningsregimene finnes i kapittel 4).

=====

